Očuvanje suhozidne baštine kroz rad udruge Dragodid

Srdoč, Karlo

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:442491

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA ETNOLOGIJU I KULTURNU ANTROPOLOGIJU

Ak. god. 2019./2020.

Karlo Srdoč

“Očuvanje suhozidne baštine kroz rad udruge Dragodid”

Diplomski rad

Mentor : dr. sc. Tibor Komar

Zagreb, Rujan, 2020.

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad *Očuvanje suhozidne baštine kroz rad udruge Dragodid* izradio potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentora dr.sc. Tibora Komara. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podcrtava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Karlo Srdoč

Želim zahvaliti mentoru dr. sc. Tiboru Komaru na velikoj pomoći i mnogim savjetima tokom pisanja diplomskog rada.

Zahvaljujem udruzi Dragodid i njezinim članovima na ljubaznosti i strpljenju pri izradi intervjua. Zahvaljujem svojoj obitelji, najbližima i prijateljima.

Sadržaj

1. Uvod 6
2. Metodologija 7
3. Gradnja u ,,suho" 8
4. Teorijski okvir – Značenje i interpretacija nematerijalne kulturne baštine 10
4.1. Baština i kulturni procesi 10
4.2. Interpretacija baštine 13
4.3. Uloga identiteta 15
5. Počeci i povijest udruge Dragodid 17
6. Demografska slika i organizacija udruge 22
7. Rad udruge Dragodid 24
7.1. Suhozidne radionice 24
7.1.1. Posjetioci radionica i prijenos znanja 24
7.1.2. Volontiranje, vodstvo i atmosfera radionica 27
7.1.3. Suradnja s lokalnim zajednicama 31
7.2. Suhozidna prvenstva i razmjene 34
7.3. Pohranjivanje suhozidne literature i izdavanje knjige "Gradimo u kamenu" 35
7.4. Suhozid.hr – online javni popis suhozidne baštine 36
8. Motivacija za sudjelovanje u udruzi Dragodid 36
9. Percepcija suhozidne baštine članova udruge Dragodid 40
9.1. Odnos prema UNESCO zaštiti 43
10. Zaključak 45
11. Literatura i izvori 47

1. Uvod

Nematerijalna kultura baština jedan je od većih faktora koji utječe na razvoj lokalnog identiteta pojedinca i zajednice. Nastala je kao rezultat odnosa djelovanja čovjeka i okoliša kroz povijest, a pod utjecajem raznih povijesnih, geografskih i kulturnih faktora, nematerijalna kulturna baština ističe se svojom raznolikošću koja je rezultat heterogenosti kultura lokalnih društava, što nam svjedoči o ljudskoj snalažljivosti, kreativnosti i kulturnoj različitosti. Jedan od dijelova nematerijalne kulturne baštine sačinjavaju tradicijski obrti, odnosno skup znanja o izradi dobara. Znanja su veoma podložna utjecaju okoliša i kulture, a to se također odnosi na arhitekturu i zidarstvo. Oblik arhitekture iznimno je ovisio o pristupačnosti sirovina koje su bile dostupne i ekonomične lokalnim zajednicama, bila to zemlja, drvo ili kamen. Područja Dalmacije, Konavala, Istre i otoka sadrže jednu od posebnosti, tipičnu za mediteranski krajobraz, a to je tehnika gradnje u suhozidu. Tehnike gradnje u suhozidu prenašale su se s naraštaja na naraštaj, a znanje je korišteno za izgradnju vernakularne stambene i gospodarske arhitekture i zidova. Znanje o gradnji suhozida prošlo je proces polaganog nestajanja iz opće populacije nakon pojave pristupačnijih materijala i modernijih metoda gradnje. Na sreću, danas postoje udruge i obrti koji se aktivno bave s ciljem očuvanja ove kulturne baštine, među kojima je udruga „4 Grada Dragodid“.

Tema ovoga diplomskog rada bit će istražiti aktivnosti udruge „4 Grada Dragodid“ koja se bavi zaštitom materijalne i nematerijalne kulturne baštine suhozida, te istraživanjem, promicanjem i reaktualizacijom suhozidnog graditeljstva. Istražit će se na kakav se način u radionicama koristi volonterstvo kao “hands on” metoda prenašanja znanja, odnosno same nematerijalne baštine. Osim raznolikih aktivnosti udruge, istražit će se na koji način članovi udruge percipiraju samu baštinu, što baština znači za njih te koje su bile motivacije članova da krenu učiti o tehnikama gradnje i njima se aktivno baviti.

2. Metodologija

Kako bih kvalitetno proveo istraživanje i analizirao podatke, građu sam odlučio prikupiti iz više izvora. Za početak, mnogo mi je koristila službena stranica udruge Dragodid[1], kao i njihova službena stranica "Dragodid"[2]na platformi društvene mreže Facebook. Na internetu, osim službene stranice udruge, također su poslužili razni članci o radionicama koje udruga provodi, te intervjui s članovima udruge koje su provodile razne lokalne novine[3]. Većinu prikupljene građe dobio sam provodeći polustrukturirane intervjue s članovima udruge Dragodid. U uspostavljanju kontakata s kazivačima nije bilo problema jer sam većinu članova udruge upoznao kada sam sudjelovao na dvije organizirane radionice na lokalitetu Petrebišće. Mnogo informacija o funkcioniranju udruge dobio sam od sadašnje predsjednice udruge Julie Bakote Švencbir, dok sam informacije o povijesti udruge i tok njezinog razvitka dobio kroz intervju s dugogodišnjim članom i sadašnjim tajnikom udruge Filipom Šrajerom. Ostalih pet intervjua bili su provedeni s članovima udruge poput Maje Flajsig, Mirana Križanića, Zvonimira Malbaše, Anite Trojanović i Maria Zaccarije. Kroz te intervjue dobivene su informacije i uvidi u načine individualnog percipiranja baštine, njezine valorizacije i očuvanja te osobne motivacije za angažman u sudjelovanju unutar udruge. Uspoređujući informacije dobivene iz 7 provedenih intervjua članova udruge, kroz rad će biti kvalitativnom analizom predstavljeni njihovi stavovi i doživljaji gradnje u "suho".

Od velike pomoći pri razumijevanju aktivnosti udruge poput funkcioniranja radionica te edukacija poslužila su mi i vlastita iskustva jer sam osobno prisustvovao na radionicama Petrebišće 2017. i Petrebišće 2018., gdje sam sudjelovao u akcijama obnavljanja suhozida i suhozidnih kuća za koje osobno smatram da su bile jedne od pozitivnih iskustava u mojem životu.

[1] http://www.dragodid.org/ (1.6.2020)
[2] https://www.facebook.com/udrugadragodid/ (pristup 1.6.2020)
[3] Primjer takvog izvora jest intervju s članom udruge Filipom Šrajerom iz 2016. godine- http://vizkultura.hr/nas-je-okolis-nastao-gradenjem/

3. Gradnja u ,,suho”

Gradnja u ,,suho” je vještina gradnje u kamenu bez korištenja bilo kakvog vezivnog sredstva. Pri gradnji suhozida koristi se lomljeni kamen koji je ili minimalno obrađen ili se koristi neobrađeno kamenje. Razina obrade kamena kao materijala gradnje ovisi o svrsi koju će neki suhozidni objekt ispunjavati, naprimjer zidovi, odnosno međe, bili su izgrađeni od uglavnom neobrađenog kamena, dok su primjerice stambeni objekti bili izgrađeni od kamena koji je dodatno obrađen zbog veće kompleksnosti arhitekture i potrebe za veću preciznost pri gradnji (Trojanović 2017: 5-6).

Gradnju u ,,suho” se ponajprije vezalo uz dvije gospodarske grane koje su bili temelj društva na području Jadrana kroz povijest, a to su poljoprivreda i stočarstvo. Prema priručniku “Gradimo u kamenu”, istaknuto je nekoliko primjera gdje su suhozidi bili najviše korišteni. Prvi primjer veće primjene suhozida nalazimo u kamenjarskim pašnjacima. Uglavnom ih pronalazimo na visinskim područjima prostranih planina ili na otocima, a funkcija im je bila podjela i odvajanje stada te ograničavanje područja ispaše. Ovaj je oblik podjele zemlje bio od osobite važnosti za područja otoka gdje kvalitetna zemlja nije toliko dostupna (Bubalo et al. 2013: 25-27). Drugi primjer su poljoprivredna zemljišta, pogotovo na mjestima gdje je zemlja bila plodna, poput polja, ponikvi i dolina. Ta su područja predstavljala važan resurs populaciji zbog svojeg poljoprivrednog potencijala. Ekonomska isplativost i praktična jednostavnost gradnje u suho omogućila je ljudima da ta područja terasiraju kako bi spriječili erodiranje tla, a sama površina najviše moguće mogla iskoristiti kao oranica (Ibid : 27-29). Treći primjer gdje se koristi suhozidna gradnja je arhitektura u naseljima. Do prije 150 godina većina građevina unutar ruralnih naselja bila je izgrađena od kamena bez veziva. Izgrađeni objekti mogli su biti stambene i gospodarske zgrade, a do njih su mogli biti izgrađeni torovi za stoku i cisterne.Posljednji primjer koji se spominje jesu infrastrukture vezane uz more, točnije pristane za barke i solane (Ibid : 29).

Prema priručniku „Gradimo u kamenu“ nabrojani su svi oblici suhozidne gradnje prisutni na području Hrvatske (Ibid : 30-42):

Zidovi uduplo[4], zidovi *unjulo* (*unjulica*)[5], podzidi poljodjelskih terasa[6], podzidi cesta i putova[7], gomile[8], rive i mulići[9], gradine[10], tumuli[11], vapnenice[12], kažuni, bunje, trimi[13], kuće i stanovi[14], štale, sinice i mošune[15], torovi, ograde i stočarski sklopovi[16], gumno[17], lokve[18], bunari i cisterne[19], mostovi i gazovi, ognjišta[20], kapelice i poklonci, međaši[21], mirila i stećci[22] te spomenici.

[4] Najtipičniji suhozid, građen da služi kao ograda i pregrada. Ovaj tip zida gradi se kao nosivi zid kuća i kamenih skloništa

[5] Ove zahtjevne konstrukcije od jednog sloja kamena najviše su gradili profesionalni ovčari tamo gdje je brzina zidanja bila važnija od trajnosti.

[6] Najznačajnije i najveće suhozidne konstrukcije. Većina ih je nastala u 19. stoljeću zbog nagle tržišne potražnje za vinom. Izgrađeno u svrhu terasiranja i čuvanja plodnog tla od erodiranja.

[7] Ova vrsta građenja je odvojena od podzida terena jer, za razliku od ostalih, pripada javnim građevinama, a one najznačajnije nisu nastale kao plod tradicijskoga graditeljstva, nego kao inžinjerski podhvati koji su jednostavno iskoristili svojstva suhozida u smislu fleksibilnosti konstrukcije i mogućnosti procjeđivanja suvišne vode

[8] Stovarišta kamena izvađenog iz terena. Prigodom obrade zemlje uvijek novi kamen izbija na površinu, pa velike i debele gomile mogu upućivati na dugotrajnu upotrebu zemljišta. Obično imaju izdužen oblik pa podsjećaju na zidove, a ponekad oprime oblik humka, pa ih možemo zamijeniti za tumule.

[9] Danas sve rijeđi zbog većih dimenzija brodova i veće uporabe cementa

[10] Utvrđenja u brončanom i željeznom dobu na brdima koja su opasana jednostrukim ili višestrukim prstenom zidova koji okružuju zaravnati vrh brežuljka.

[11] Grobovi u obliku kamenih humaka u željeznom dobu.

[12] Građevine za prizvodnju vapna.

[13] Građevine nepravog svoda. Služile kao skloništa.

[14] Jednostavne kamene prizemnice, krova od drvenih greda prekriven kamenim pločama, ponegdje kupom kanalicom.

[15] Kućice i zakloni za stoku koje su najčešće imale krov od slame, granja ili trske

[16] Funkcije su bile da bi se stoka držala unutra, a nekada bi se nešto što je posađeno unutra (smokva, orah ili maslina) čuvalo od stoke.

[17]Kamenom opločana i ograđena površina namijenjena vršenju žita.

[18] Strukture koje su služile za napajanje stoke

[19] *Gustijerne i šterne*. Služile kao spremište vode za ljudske potrebe

[20] Uglavnom sastavni dio kuće, ponekad izvan kuće kako bi se izbjegao požar.

[21]Uspravni kamen ili zidane piramide postavljane u svrhu podjele stočarskog prostora

[21] Kamena obilježja štovanja pokojnika

4. Teorijski okvir – Značenje i interpretacija nematerijalne kulturne baštine

4.1. Baština i kulturni procesi

Prema UNESCO-u, pojam bašine podrazumijeva nekolicinu širokih područja od kojih je svako posebno definirano. Baština je podijeljena na tri velike skupine: prva skupina je materijalna kulturna baština u koju se ubrajaju pokretna kulturna dobra (novac, skulpture, slike, knjige) i nepokretna kulturna dobra (arheološka nalazišta, spomenici, građevine itd.). Druga skupina je nematerijalna kulturna baština u koju se ubrajaju usmene tradicije, umjetničke izvedbe, društveni običaji, rituali, festivali i umijeća tradicionalnih obrta i zanata. Posljednja skupina baštine jest prirodna baština, u koju se ubrajaju prirodna područja s kulturnim značenjem poput određenih krajobraza, geološke formacije i ekosistemi.[23] Tehnika gradnje u suhozidu pripada nematerijalnoj kulturnoj baštini, a o njezinoj ulozi i važnosti unutar društava bit će riječi kasnije. U ovom poglavlju istaknuti ću par crtica iz suvremenih diskursa koji se vode među kulturnim antropolozima o značenju baštine, njezinoj interpretaciji, smislu i koristi unutar društva.

Laurajane Smith u svojoj knjizi "Uses of Heritage" iznosi svoju tezu da baštinu kao takvu ne smijemo percipirati kao statičnu "tvar, već kao fluidni kulturni i društveni proces koji je uvijek podložan promjenama (Smith 2006: 2,11). Studiji baštine relativno su nova znanstvena disciplina, pa autorica pokušava pojam baštine pojasniti uz teme identiteta, performansa, nematerijalnosti i sjećanja. Za početak autorica započinje s premisom da je sva baština nematerijalna. Kao primjer uzima lokaciju Stonehengea za kojeg argumentira da je sama građevina objektivno samo nakupina kamenja, no kulturni procesi koji tom lokalitetu pripisuju vrijednosti i smisao su zapravo ono što ih čini baštinom (Ibid:3). Baština nije lokalitet sam po sebi, već su važne razne aktivnosti koje se dešavaju na toj lokaciji, kao i značenja tih aktivnosti za aktere. To znači da iako su primjerice kulturni lokaliteti važni za baštinu, njihovo postojanje samo po sebi nije nužno obavezno za kreiranje baštine (Ibid 44). Autorica tvrdi da kada se govori o materijalnoj i nematerijalnoj

[23] Prema en.unesco.org

kulturnoj baštini, mi zapravo možemo govoriti o kompleksnom sustavu vrijednosti i značenja na koje svakodnevno utječu ljudski osjećaji, sjećanja, znanja i iskustva (Ibid:54). Ti su sustavi vrijednosti i značenja vrlo individualni jer se temelje na osobnim subjektivnim doživljajima. Prema tome, ako se prati ovakvo poimanje baštine, baština sama po sebi je individualna, iako se blisko veže uz osjećaj kolektiva i može pomoći da ljudi pronađu svoje mjesto unutar različitih zajednica.

> „Zapravo su vrijednosti i značenja ta koja su pravi subjekti očuvanja baštine i procesa upravljanja istom, i kao takva je sva baština nematerijalna, neovisno o tome ako su te vrijednosti ili značenja simbolizirane svojim fizičkim lokacijom, mjestom, krajolikom ili drugom fizičkim predstavljanjem, ili su predstavljeni unutar izvođenja plesa, jezika, usmene povijesti ili drugih oblika nematerijalne baštine."[24] (Ibid:56)

Autorica čak tvrdi da baština kao takva zapravo ne postoji, već jedino što postoji je hegemonijski diskurs koji služi ljudima kao način na koji konstruiramo baštinu. Od rada institucija poput muzeja, do upravitelja baštinom, arheologa, etnologa, ljudi koji se bave baštinom kao hobijem ili samo kao društvena ili kulturna praksa, sve to autorica smatra varijantama preko kojih se prakticira baština, no o tome će kasnije biti više spomena. (Ibid:11,13).

> „Baština je naposljetku ultimativno kulturna praksa koja je uključena u konstrukciju i regulaciju niza vrijednosti i razumijevanja."[25] (Ibid:11)

U knjizi "Anthropological perspectives on Intangible Cultural Heritage" u svom poglavlju "New directions in the study of Cultural transmission", David Berliner ističe da nematerijalna kulturna baština ovisi o kulturnoj transmisiji[26], te upozorava da noviji pristupi istraživanju baštine trebaju biti interdisciplinarniji kako bi se procesi bolje mogli razumjeti. Kulturna transmisija je dugotrajan i složen proces, koji se često može odvijati ne verbalno i slučajno, pa pri istraživanju nematerijalne kulturne baštine treba biti dodatno oprezan (Berliner 2013:75-76).

[24] „It is value and meaning that is the real subject of heritage preservation and management processes, and as such all heritage is 'intangible' whether these values or meanings are symbolized by a physical site, place, landscape or other physical representation, or are represented within the performances of languages, dance, oral histories or other forms of 'intangible heritage'."

[25] „'Heritage' is therefore ultimately a cultural practice, involved in the construction and regulation of a range of values and understandings."

[26] Nematerijalna kulturna baština opstaje samo uz svakodnevne aktivne kulturne prakse koje se trebaju prenašati s generacije na generaciju kako ne bi bile zaboravljene i kako ne bi nestale (Pratt 2013:80)

Prema Lenzeriniju u članku "Intangible Cultural Heritage:The Living Culture of Peoples", ističe se da je nematerijalna baština veoma podložna promjenama od mnogih faktora poput sjećanja, komunikacije, edukacije, osjećaja, politike, autoriteta, posjetitelja, stručnjaka itd. Ta se baština konstantno rekreira kako bi odražavala kulturne prakse i procese njezinih nositelja i korisnika (Lenzerini 2011:18). Zbog svoje promjenjive prirode, nematerijalna kulturna baština je u mogućnosti da svojom svakodnevnom rekreacijom zaista omogući život baštini kao takvoj. Lanzerini također upozorava da su u današnjem svijetu globalizacije značenja podložnija promjenama brže nego ikada prije, što znači da dominantna kultura u svome pokušaju da zaštiti ranjiviju kulturu može učiniti kontraproduktivan rezultat i pritom je uništiti namećući svoje kulturne vrijednosti i pravila zaštite.

> „Baština nije statični fenomen; svi njezini aspekti- stvari koje su smatrane baštinom, njezina tržišta i identiteti - veoma se brzo mijenjaju. Osobito se može pratiti proces prateći predmete koji ulaze na lanac baštine. Ovo kreće od njezinog otkrića ili formacije, potom inventarizacije, označavanja, zaštite, renovacije, komodifikacije i, ponekada na kraju, uništenja. Upravitelji baštinom su najviše odgovorni za kontrolu ovih procesa."[27] (Howard 2003:186)

Nematerijalna kulturna baština kroz procese rekreiranja i kulturne transmisije postaje živa i fluidna. Peter Howard tvrdi da zbog toga baštinu ne možemo doživljavati samo kao produkt, već kao i proces. Samoosvješćivanje o vrijednostima pojedinih kulturnih procesa kroz aktivnosti je temelj kako se ti procesi počinju stvarati i tretirati kao baština (Ibid : 208).

Tehnika gradnje u suhozidu je proces koji se konstantno treba rekreirati kako bi opstao i prosperirao u društvu. Njegova prava vrijednost kao baštine ne leži u materijalnom rezultatu rada, niti u njegovom upisu na listu zaštićenog nematerijalnog kulturnog dobra, već leži u znanju i značenju koje sama gradnja ima za njegove graditelje i korisnike. Zato je konstantna interakcija između suhozida i graditelja kroz rad važna kako baština po sebi ne bi izgubila vrijednost baštine, ne za društvo ili zajednicu, već za svakog graditelja individualno.

[27] „Heritage is not a static phenomenon; all aspects of it - things which are considered heritage, the markets for it, and identities - all change quite fast. In particular, one can trace a process followed by items entering the heritage chain. This moves through discovery or formation, inventory, designation, protection, renovation, commodification and, sometimes, destruction. Heritage managers are responsible largely for controlling this movement."

4.2. Interpretacija baštine

Kako je već navedeno u prijašnjoj cjelini, nematerijalna kulturna baština ovisi o kulturnim transmisijama i interakcijama kako bi mogla opstati. Baština za nekoga može predstavljati nešto značajno i vrijedno, a osobe koje ta značenja i vrijednosti prepoznaju mogu se aktivno uključiti u njihovo prezentiranje, promoviranje, valoriziranje i konzerviranje. Interpretacija baštine je jedan od neformalnih načina učenja. Interpretacija služi kako bi se mogla uspostaviti veza između značaja i vrijednost određenih lokaliteta, objekata ili kulturnih praksi i posjetitelja. Cilj je izgraditi isti ili sličan skup značenja i osjećaja kakvu baština predstavlja za njihove nositelje (Tilkin 2020:7, Interpret Europe 2020:10).

Umjesto da se posjetioce[28] i lokalno stanovništvo tretira kao pasivne entitete od koji se očekuje da pročitaju table u muzejima i tako "dožive" baštinu, noviji pristupi stavljaju naglasak na aktivnosti poput iskustava iz prve ruke, želeći tako stvoriti novonastalo iskustvo za posjetitelja i motivirati ga za sudjelovanje u baštini kako bi svaki posjetitelj sam stvorio vlastita iskustva i mišljenja što za njega baština znači.[29] Kroz kvalitetnu interpretaciju, baštinu se može smatrati sredstvom koje može poslužiti kao "socijalno ljepilo", služeći integriranju zajednica i povezivanja različitih ljudi s različitim kulturama.

> „Kroz interpretaciju, vjerujem da baština može doprinijeti izgradnji zajednica, ne samo na lokalnoj razini, već i na nacionalnim i europskim razinama. Cilj zbližavanja građana s njihovom baštinom jest taj da se građani međusobno povežu i to je važan korak prema više uključivom društvu."[30]. (Interpret Europe 2020:11-12)

[28] Posjetiocima se smatraju osobe koje samoinicijativno odlaze na prostore baštine poputmuzeja, lokacija, prirodnih parkova ili se žele baviti određenom aktivnosti blisko vezanom uz baštinu. Njihove motivacije mogu biti raznolike i o njima će biti riječi kasnije u tekstu.

[29] Prema knjizi „Professional Development in heritage Interpretation Manual", ističu se 3 stavke koje su važne kod ovog pristupa edukaciji i učenju: Prva stavka je da posjetioci ne bi smjeli doživljavati interpretaciju baštine kao edukaciju, već kao zabavnu aktivnost koja im daje iskustvo baštine. Druga stavka Interpretacija kreće od posebnosti pojedinih lokaliteta i dobara te ih razvija i postepeno povezuje sa univerzalnim idejama kako bi ih mogla staviti u širi kontekst. Poslijednja treća stavka je da interpretacija konstantno treba pokušavati uključivati publiku na način da predstavi baštnu s nečim što je publika već povezana poput osjećaja, vrijednosti i ideja kako bi se ona lakše aktivno uključila u baštinu (Tilkin 2020:7)

[30] "Through interpretation, I believe heritage can contribute to the building of communities, not just at local level, but also on national and European levels. Bringing citizens closer to their heritage is about bringing them closer to each other and this is an important step towards a more inclusive society"

Jedan od važnih aktera pri interpretaciji baštine također je i lokalno stanovništvo. Motiviranjem i uključivanjem lokalnog stanovništva u aktivnosti interpretiranja baštine jača se društvena kohezija. Lokalno stanovništvo također može ekonomski prosperirati kroz realizaciju projekata gdje im je omogućeno da sami provode interpretaciju. Ovo je pogotovo moguće u područjima gdje lokalne vlasti pomažu u provedbi takvih aktivnost s ciljem povećanja turističke ponude. Tako se stvaraju poslovi, a društva i udruge lakše provode svoje ciljeve (Tilkin 2020:20). Prema Michaeli Magliacani, baština se ne može zaštiti izvan njezinog izvornog konteksta, već se treba zaštiti "in-situ", odnosno na mjestima gdje je i nastala. Autorica se bavila temom upravljanja baštinom kroz djelatnost eko-muzeja u Italiji i njihovim drugačijim i interaktivnijim odnosom s posjetiocima(Magliacani 2015:25). Autorica spominje da najefikasniji rad u očuvanju baštine provode upravo neprofitne udruge, zato jer nisu motivirane profitom, već entuzijazmom i jer je tim društvima u interesu da se posao obavi što kvalitetnije[31] (Ibid : 9). Baštinu gradnje u „suho" ne možemo zaštiti samo u muzejima, već se ona treba zaštiti na mjestima gdje je kao djelatnost korisna. Iz tog razloga, baština se ne može efikasno zaštititi bez sudjelovanja lokalnih zajednica.

Neke prirodne formacije, povijesne građevine ili običaji određeni su kao baština, što upućuje da one za nekoga predstavljaju nešto vrijedno i važno čuvanja. Taj isti osjećaj i sustav vrijednosti prema baštini kao nečemu vrijednom pokušava se kroz rad interpretera baštine prezentirati posjetiocima sa željom da i oni razviju želju za čuvanjem te baštine (Tilkin 2020 : 40).

Interpreteri baštine vješti su u komunikaciji s posjetiocima te imaju sposobnost da dijalogom ili vođenjem aktivnosti objasne ili pojasne pojave i procese laicima. Neke se informacije i doživljaji ne mogu prenijeti samo preko iskustva iz prve ruke, već trebaju biti ispričana i prezentirana kako bi efikasno zainteresirala publiku[32] (Ibid : 38). U svom članku "Understanding museum visitors: motivations and learning", John Falk istaknuo je pet kategorija posjetitelja baštinskih lokaliteta, što dodatno upozorava na različitost motivacija koje posjetioci mogu imati za posjećivanje i

[31] Autorica citira izraz kojim se udruge naziva „altruističkim društvima", naglašujući želju tih udruga za stvaranjem prosperiteta u društvu, radije nego ostvarivanja profita (Magliacani 2015:9)
Pri procesu upisivanja na UNESCO liste Tvrtko Zebec je spomenuo važnost djelovanja pučkih učilišta i kulturnih udruga. (Zebec 2016:196)

[32] Upozorava se da je interpretacija baštine jedan od pristupa edukaciji, te se treba uzeti u obzir da posjetioci dolaze iz različitih sredina i različitih konteksta. Svaka interpretacija baštine trebala bi omogućiti posjetiocu da on baštinu doživi na svoj vlastiti način i da razvije svoj vlastiti sustav vrijednosti (Ibid : 47).

korištenje baštine[33]. Želja za učenjem nije nužno uvijek glavni i jedini motiv za posjećivanje baštinskih lokaliteta, već to mogu biti želja za zabavom, odmor, novim iskustvom, želja za rekonstrukcijom prošlosti itd., no učenje je svakako korisna nuspojava (Tilkin 2020:55).

Neovisno o sposobnosti interpretera da putem komunikacije uspije prezentirati baštinu posjetiteljima, temeljem svake rekreacije iskustava baštine smatraju se iskustva iz prve ruke, odnosno "First hand experiences". Takvi pristupi omogućuju posjetiocima da sami iskuse baštinu na sličan način kako je doživljavaju i njezini nositelji. Motivacije posjetioca da se uključe u aktivnosti koje omogućuju ovakva iskustva ne trebaju uvijek biti popraćena interpretacijom. Kroz rad i aktivnosti, posjetioci mogu sami razviti svoja vlastita iskustva i vrijednosti, bilo to uz interpretaciju ili bez nje. Takav pristup primjenjuje se na suhozidnim radionicama gdje voditelji i organizatori radionica uzimaju ulogu interpretera baštine, a volonteri koji na tim radionicama sudjeluju igraju ulogu posjetioca. (Ibid:48).

4.3. Uloga identiteta

> „Doista, izgleda da je često najdublji kulturni identitet svojstven u osobnim obilježjima i kulturnim osobinama, a ne u predmetima koji se mogu zaštititi."[34] (Howard 2003:88)

Baština, bilo materijalna ili nematerijalna, ovisi o jednoj veoma važnoj varijabli, a to je što ona znači za nas. Već je spomenuta važnost sustava vrijednosti koje bi interpreteri trebali izgraditi kod posjetioca, no važnije pitanje koje nam se nameće je zašto? Čemu služe svi ti procesi zaštite, komodifikacije, inovacije, transmisije, renovacije itd. Pojam baštine veoma je blisko povezan sa stvaranjem kulturnih identiteta zajednica (Smith 2016:13). Autorica navodi ideje Harveya da je pojam baštine veoma podložan manipulaciji od strane institucija i stručnjaka u svrhu legitimizacije same baštine. Baština se može koristiti za stvaranje više identiteta, pogotovo ako je neka baština legitimizirana od strane države kroz kontrolirano upravljanje baštinom, njezinim konzerviranjem i interpretacijom od strane certificiranih stručnjaka (Ibid:50). Autorica predstavlja ideju

[33] Autor ističe pet različitih kategorija posjetitelja: 1. istraživači koji su znatiželjni za baštinom, 2. Voditelji koji žele baštinu predstaviti drugima, 3. posjetioci kojima je to hobi, 4. posjetioci koji traže nova iskustva u lokacijama koje moraju posjetiti i 5. posjetioci koji traže duhovna iskustva (Falk 2006:3). Dok se članak bazira na autorovoj analizi posjetitelja u muzejima, mnogostranost posjetioca je prisutna kod svih lokacija baštine.

[34] Indeed, the deepest cultural identity seems often to be inherent not in objects which can be preserved but in more personal features and cultural traits."

takozvanog „Authorized heritage discourse", odnosno diskurs autorizirane baštine. Autorica teoretizira da taj diskurs fokusira svoju pažnju na estetski lijepe objekte, nalazišta, spomenike itd. za koje smatra da se trebaju zaštiti kako bi se sačuvali za mlađe naraštaje (Ibid 29,31). Prema ovome diskursu, argumentira se da postoji autoritet koji ima moć da određuje koja je „baština" vrijedna spašavanja i čuvanja, a koja nije. Baština dakle postaje političko i kulturno oruđe za legitimiziranje i stvaranje identiteta. No, baština ovisi o volji pojedinca. Doživljavanje kulturne baštine individualno, što znači da perspektive koje utječu na identifikaciju baštine variraju od osobe do osobe (Howard 2003:7). To je osobito važno uzeti u obzir kada proučavamo baštinu jer ne smijemo ignorirati kakav utjecaj organizacije poput UNESCO-a s njihovim institucionaliziranim perspektivama i interpretacijama mogu utjecati na poimanje baštine kod posjetioca, interpretera i opće populacije.[35]

Povezanost baštine i identiteta također se može tumačiti i kroz Bourdieuov pojam kulturnog kapitala. Baština se identificira kao dio kulturnog kapitala koji je u današnjici najvažniji sastavni dio identiteta, bilo klasnog, društvenog ili kulturnog. Za razliku od klasnog identiteta, kulturni identitet se neprestano bira i moguće je da osoba odbije neki kulturni identitet kojega smatra nepoželjnim (Smith 2016:49). Howard se nadovezuje na Bourdieueuvu ideju kulturnog kapitala gdje spominje da kulturni kapital sam po sebi može imati materijalnu vrijednost. Sva iskustva, izleti, posjeti muzejima mogu graditi ne samo naš kulturni, već i ekonomski status (Howard 2003:43). Iskustva s nematerijalnom kulturnom baštinom grade identitet ljudima, a može se tumačiti da ljudi s tim iskustvima postižu vrijednost, kulturnu i materijalnu.

[35] U knjizi, autorica smatra da diskurs autorizirane baštine uspostavlja odnos „odozgo prema dolje" (top-down) između stručnjaka, baštine i posjetioca, gdje je posao stručnjaku da prenese znanje, mišljenja i značenje baštine posjetiocu. (Ibid:34)

5. Počeci i povijest udruge Dragodid

Kada govorimo o aktivnosti udruge Dragodid, mi govorimo o gotovo 18 godina konstantnog i neprekinutog rada. Da bismo razumjeli današnji oblik udruge, trebamo razumjeti kontekst u kojem je ona nastala i rasla kroz godine te koji su sve čimbenici utjecali da je dovedu u oblik kakav ima danas.

> „Ponekad se pitam koliko ima smisla danas, kad smo već postali jedna ozbiljna baštinska udruga koju se pita za mišljenje i šalje na međunarodne skupove izvlačiti i spominjati te početke, ali ispada da svaki razgovor počne s tim pitanjem. Uostalom, kad se čovjek prisjeti početaka, zapravo utvrđuje i vlastite motive zašto se nečim bavi, a ako priča može nekome tko je danas na početku biti inspirativna, tim bolje." Filip Šrajer[36]

Udruga 4 Grada Dragodid, skraćeno udruga Dragodid, svoj službeni početak bilježi 2007. godine, no neslužbenim početkom za grupicu ljudi s entuzijazmom za suhozidnu gradnju koja će kasnije osnovati udrugu može se smatrati još 2002. godina. Proto ideja, ako ćemo je tako nazvati, proizašla je iz aktivnosti nekolicine ljudi unutar kluba studenata arhitekture koji su 1999. godine prisustvovali radionicama EASA[37] u Grčkoj, s podtemama aktivacije napuštenih prostora. Tri godine poslije, 2002. godine na otoku Visu organiziran je festival Otokultivator[38] koji je bio održan u očišćenim prostorima bivše vojarne na otoku. U sklopu festivala bilo je organizirano oko dvadesetak radionica, a jedna od radionica bila je suhozidna radionica obnavljanja krovišta jedne kamene kućice u napuštenom selu Dragodid[39], nedaleko od Komiže. Na radionicama EASAe uvijek su radile intervencije u prostoru 1:1, no te godine su se studenti htjeli okušati u tradicijskoj gradnji, s ciljem da iza sebe ostave nešto korisno. Te su godine, prije početka radionice, studenti stupili u kontakt s pokojnim Andrijom Suićem, bivšim inženjerskim oficirom koji je živio u Komiži i zajedno sa svojom sestrom dolazio u rodno selo sa željom da spriječi daljnje propadanje kuća. Dogovor je bio brzo sklopljen, jer je gospodinu Andriji bila potrebna jača radna snaga, a studentima arhitekture bio je potreban mentor i netko sa znanjem gradnje u kamenu. Tako su se u

[36] Citat s početka intervjua naziva „INTERVJU – Filip Šrajer (Udruga Dragodid): Naš je okoliš nastao građenjem" dostupan na https://hdka.hr/2016/02/intervju-filip-srajer-udruga-dragodid-nas-je-okolis-nastao-gradenjem/
[37] European Architecture Student Assembly, odnosno europsko udruženje studenata arhitekata.
[38] Otokultivator je bio projekt Udruženja za razvoj kulture – kluba Močvara, Multimedijalnog instituta Mama i Udruge studenata arhitekture EASA Hrvatska.
[39] Prema istoimenom selu je udruga dobila svoje ime.

Dragodidu, napuštenom selu bez stalnog stanovništva, svake godine od 2002. do 2006. organizirale radionice gradnje u suhozidu gdje su se okupljali arhitekti, povjesničari, etnolozi i razni entuzijasti sa željom da provedu desetak dana gradeći u tehnici kako se je gradilo stotinama godina. Važno je napomenuti da je ovo bio prvi kontakt između izvornog nositelja baštine i studenata, a kulturna transmisija i prijenos znanja o gradnji u tehnici suhozida bit će ključ i temelj za daljnji razvitak i rad udruge. Polaznicima i organizatorima radionice se svidio način pristupa arhitekturi i gradnji, provođenje vremena u prirodi i teški rad nakon kojeg se na kraju vide rezultati. Zbog toga je na radionice uvijek dolazilo onoliko sudionika koliko im je kapacitet omogućavao. Radionice su polaznicima i organizatorima pružila iskustva koja su im pomogla da počnu cijeniti suhozidnu baštinu i naučila ih da je ta baština jedan od važnijih temelja jadranskog kulturnog krajolika.

Udruga službeno nastaje 2007. godine. Rad udruge privremeno je premješten s terenskih radova[40] na poslove poput pisanja članaka,skupljanja znanstvene literature o suhozidnoj baštini i uređivanja web stranice www.dragodid.org s ciljem promocije revitaliziranja gradnje u suhozidu i općeg osvješćivanja šire javnosti o njegovoj važnosti za krajolik i kulturu. Nakon tri godine, dakle 2010. godine, pokrenuta je još jedna inicijativa da se organizira velika višednevna suhozidna radionica, ovog puta u napuštenom selu Petrebišća na Učki. Organizaciju ove radionice omogućila je logistička pristupačnost zbog poznanstva između članova udruge s lokalnim meštrima i rendžerima parka prirode Učka, kao i prethodno iskustvo organiziranja radionica koje su organizatori izgradili na Visu. Miran o preseljenju radionica s Visa na Petrebišća govori sljedeće:

> „Sve se to u početku razvilo preko tog entuzijazma i interesa za taj Vis, a onda tako je došlo i do šiftanja na Učku jer je taj Vis malo potonuo zbog drugih razloga, a onda je Grga (Frangeš) doletio kao pokretač priče na Učki. Tako da su Šrajer, Grga , Bubalo, Miše i Siniša to započeli. Onda je 2010. došla prva runda na Petrebišća“

Zbog poznanstava bilo je moguće dijelom osigurati i transportirati materijale te postaviti osnovnu infrastrukturu poput kuhinje i rezervoara s vodom bez kojih radionica ne bi bila moguća. Radionica je bila otvorenog javnog karaktera gdje se bilo tko mogao prijaviti, jedino je uvijek granica bila na tridesetak ljudi zbog ograničenih kapaciteta kuhinje. Repertoar poslova koji se trebao obaviti ovog puta je proširen, pa su se polaznici radionica bavili tesanjem, obnavljanjem podzida, izradom ploča

[40] Nažalost zbog smrti gospodina Andrije Suića više se u selu Dragodid nisu organizirale radionice.

za krov, čišćenjem zidova i puteva. Trud i rad udruge ubrzo je prepoznat na internacionalnoj razini, a već 2011. godine udruga biva nagrađena s prestižnom nagradom "Europa Nostra"[41]. Tvrdnje kazivača upućuju na činjenicu da se stanje u udruzi promijenilo nakon dobivanja nagrade te se o baštini i radu udruge počelo ozbiljnije razmišljati:

> „Morali smo se malo uozbiljiti. Kada smo oglašavali radionicu, na fakultetima smo postavili plakate na kojima mladi student i barba Andrija zajedno rade suhozid, bez ozbiljne svijesti o tome da smo fotografijom prikazali ono čime se u suštini bavimo, a to je prenošenje znanja na mlađe generacije. Kako smo dobili nagradu za podizanje svjesnosti u edukaciji o baštini, zapravo smo se s time morali i početi organizirano i svjesno baviti. Po prvi puta smo imali tiskovnu konferenciju, trebalo je objasniti zašto smo dobili nagradu i koji su nam planovi za daljnji rad, tako da nam ta nagrada nije donijela samo medijsku pozornost, već smo sami morali osvijestiti taj posao kojeg smo tada deset godina radili. S Europa nostra smo postali prava baštinska udruga." [42]

> „E da dobili smo Europu Nostru 2011. godine. Udruga je dobila nagradu i par stvari se poklopilo... u tim godinama je udruga jako evoluirala i proširila je članstvo. Mislim udruga je postojala već dulje vrijeme, ali je bila nekako... Nismo bili prisutni drugdje, nego je sve bilo više vezano tamo na Visu. Nije bilo ni vezano samo uz suhozide, nego općenito samo na vernakularnu arhitekturu, kao kućice i krovišta... nego se to isto malo isprofiliralo."

Dobivanjem nagrade u kategoriji za najbolji projekt edukacije i podizanja svijesti, članovi su dodatno osvijestili od kakve su važnosti radionice koje udruga organizira, ne samo za njih kao organizatore ili za posjetitelje ili volontere, već i za lokalne zajednice s kojima su bili konstantno u kontaktu i suradnji. Odgovornost koja se od sada nadalje očekivala od udruge osvijestila je članove o važnosti njihovog posla, odnosu prema baštini i prema nositeljima baštine. Popularnost u medijima koja je došla zajedno s osvajanjem nagrade svakako nije bila na odmet, pogotovo s obzirom što je tada udruga privukla veliki broj novih članova zainteresiranih za gradnju. Zanimljivo je da je upravo prestiž nagrade europske razine poslužio kao važna "odskočna daska" udruzi koja se bavila suhozidnom baštinom, iako su u to vrijeme suhozidi bili slabo zaštićeni

[41] Punim nazivom „The European Heritage Awards / Europa Nostra Awards " potaknula je Europska komisija još 2002. godine sa ciljem promoviranja i nagrađivanja projekata koji su dali doprinos konzerviranju, upravljanju i promoviranju baštine s naglaskom na edukaciju i volonterstvo. http://www.europeanheritageawards.eu/winners/4-grada-dragodid-preserving-dry-stone-masonry-techniques-eastern-adriatic/

[42] Citat iz intervjua naziva „INTERVJU – Filip Šrajer (Udruga Dragodid): Naš je okoliš nastao građenjem" dostupan na https://hdka.hr/2016/02/intervju-filip-srajer-udruga-dragodid-nas-je-okolis-nastao-gradenjem/

čvrstim nacionalnim[43] i internacionalnim zakonom. Novonastala popularnost dodatno je pripomogla udruzi u stvaranju kontakata s drugim udrugama i grupama entuzijasta sa sličnim interesima, no o tome će detaljnije biti riječi u kasnijim poglavljima. Valja napomenuti da se broj provedenih radionica znatno povećao. Dok je do 2011. godine uglavnom bilo organizirano 1-2 radionice na godinu, nakon 2011. broj radionica se počeo povećavati na desetak, a potom dvadesetak radionica na godinu. Uz radionice suhozida, udruga je počela organizirati edukacije i predstavljanja udruge, izdali su knjigu "Gradimo u kamenu" i organizira suhozidna prvenstva te održava online bazu podataka o suhozidima i suhozidnoj vernakularnoj arhitekturi na stranici suhozid.hr.

Sljedeći korak u aktivnosti udruge bila je suradnja s Ministarstvom kulture da se umijeće gradnje u "suho" trajno zaštiti i unese na popis nematerijalne kulturne baštine Republike Hrvatske. Udruga je podnijela službeni zahtjev Ministarstvu kulture, a njezini su članovi pronalazili i kontaktirali nositelje baštine kako bi se ih moglo zapisati u registar nositelja baštine. Taj je rad bio ključan u omogućavanju upisa gradnje u "suho" na popis nacionalne baštine. Filip Šrajer ispričao je ovako:

> „Ključna je bila nacionalna zaštita. Trebalo napisati tekst u kojem bi se opisala važnost suhozida. To smo radili nas par. Suhozid je bio preventivno zaštićen 2013., no nakon isteka te zaštite koja je trajala 3 godine, taman su došli rokovi za tu UNESCO prijavu i tu je trebalo uspostaviti trajniju zaštitu, a za uspostavljanje takve zaštite trebaš imati popis nositelja baštine. Trebalo je naći ljude koji bi se službeno stavili u evidenciju Ministarstva kulture da znaju raditi suhozid. Mi smo tada već imali iskustva i nekakvu mrežu i nije nam bio problem naći 5-6 ljudi kao što je recimo Branko Orbanić... ali to nije bilo baš to, pa smo onda napravili tu jednu nacionalnu kampanju di smo napravili obrasce, di smo tražili od ljudi da opišu svoje bavljenje suhozidom i dali li se misle profesionalno time baviti i dali su spremni prenositi to znanje dalje, jer je to na kraju i smisao nositelja da na neki način to znanje prenese. Međusobno smo se podijelili i odradili neke terene. Tipa, sjedili na telefonu i zvali konzervatore dal znaju ljude koji se time bave i tako i na kraju smo skupili oko šezdeset nositelja baštine. Uglavnom uspjeli smo skupiti te ljude i mislim da smo super to napravili."

[43] Umijeće zidanja u „Suho" preventivno je zaštićeno u Republici Hrvatskoj tek 21.6.2013. godine u trajanju od 3 godine. U polemici o načinu zaštite istaknuo se šibenski etnolog Jadran Kale. Rješenja o zaštiti, kao i dijalog o polemici dostupan je na http://www.dragodid.org/polemike-treba-li-nam-zakonska-zastita-suhozida-i-kakva/

Paralelno s procesom stavljanja gradnje u "suho" na popis nacionalne kulturne baštine, povodom 70. obljetnice UNESCO na Cipru je održan sastanak stručnjaka za gradnju u "suho" te je kao rezultat tog sastanka pokrenuta inicijativa s prijedlogom da se gradnja u "suho" zaštiti kao nematerijalno kulturno dobro na internacionalnom nivou UNESCO putem zajedničke kandidature svih zemalja koje suhozidnu gradnju imaju zaštićenu na nacionalnom nivou[44]. Već je krajem 2016. godine tehnika gradnje u "suho" uspješno uvrštena u registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, što je omogućilo da se nastavi proces s prijavom na UNESCO-ovu listu nematerijalne kulturne baštine. Udruga je bila glavni koordinator za izradu kandidature te je bila zadužena za popunjavanje prijavnice za kandidaturu, kontaktiranje nositelja baštine radi provjere njihove suglasnosti oko upisa, sakupljanje fotografija i drugog materijala. Udruga se oduvijek zalagala da se gradnja u "suho" zaštiti kao nematerijalna kulturna baština. Prema komentaru Filipa Šrajera, ako se suhozidi zaštite kao nepokretno kulturno dobro, ono gubi svoju svrhu i vrijednost:

> „Mi smo već prije sugerirali da bi možda najbolji model bio kao nematerijalno kulturno dobro, jer ako ga zaštitiš kao nepokretno kulturno dobro, što je moguće za pojedine lokalitete, ali ako ih tako zaštitiš sve i svugdje, onda praktički si ga ubio jer više čovjek bez konzervatora ne može maknut kamen s njega."

Rad udruge se isplatio i već 2018. godine je Hrvatska postala jedna od država nositeljica baštine granje u "suho" na UNESCO-ovom popisu nematerijalne kulturne baštine[45]. Udruga danas nastavlja sa svojim redovnim radom organizirajući radionice i edukacije, a o tome će u detaljima biti riječi kasnije u tekstu.

[44] Izvor http://www.unesco.org.cy/Event-Informal_Expert_Meeting_on_drystone_as_an_element_of_intangible_cultural_heritage,42,EN
[45] https://ich.unesco.org/en/RL/art-of-dry-stone-walling-knowledge-and-techniques-01393

6. Demografska slika i organizacija udruge

Udruga Dragodid trenutačno broji 67 članova. Prema spolnoj podjeli, udruga broji 33 muška i 34 ženska člana, što pokazuje da je gotovo jednak broj članova u odnosu na spol. Prema mjestu prebivališta članova, 36 članova, dakle nešto više od polovice ukupnog članstva živi u Zagrebu. Potom slijede gradovi Rijeka sa 7 članova, Split sa 6 i Karlovac s 5. Ostatak članova živi na mjestima rasprostranjenim po cijeloj Hrvatskoj. Zanimljivo je da tako velik broj članova dolazi iz mjesta gdje suhozide i suhozidnu gradnju nije moguće pronaći u krajoliku, s obzirom na to da je on tipičan za obalna i priobalna područja. Od ukupnih 67 članova, 63 člana imaju fakultetsko obrazovanje ili su još uvijek studenti, što je 94% članova udruge. Prema zanimanjima, najveći broj članova čine arhitekti (14), potom ih prate diplomirani etnolozi (9), arheolozi (7) i krajobrazni arhitekti (5). Ostatak članstva čine diplomirani inženjeri, humanisti, informatičari, umjetnici i ostalo[46]. Valja obratiti pažnju da se struke koje su najbrojnije među članovima udruge mogu povezati sa suhozidnom gradnjom. Naprimjer arhitekti mogu biti zainteresirani za tradicionalnu vernakularnu arhitekturu, etnolozi se mogu baviti nematerijalnom kulturnom baštinom, a arheolozi mogu biti zainteresirani za arheološki eksperimentalni dio gradnje u suho. Mario Zaccaria ističe u intervjuu pozitivnu komponentu kako je udruga sastavljena od članova koji su iz različitih struka:

> „Super je što imamo jako puno arheologa u udruzi, ali i etnologa ima jako puno. Tu ima i arhitekata, agronoma, ostalo su „ajpievci“ i urbanisti. Svi mi osim što volimo suhozid iz vlastitih razloga, svi imamo u našim profesijama isto ponekad suhozid.“

Prije nego će se predstaviti aktivnosti i djelatnosti kojima se udruga Dragodid bavi, važno je prikazati kako je službeno udruga strukturirana, na kakav način funkcionira. Tipovi članstva i tijela udruge regulirani su statutom udruge koji je uređen 7.5.2017. godine. Najvažnija tijela udruge jesu skupština, predsjednik, upravni odbor i radno tijelo. Skupština je najviše tijelo upravljanja, a sastavljena je od redovnih članova udruge te odlučuje o biranju ostalih tijela udruge, o primanju u članstvo, o udruživanju u saveze ili organizacije, o promjeni statuta i o usvajanju financijskog

[46] Izvor za popis članova http://www.dragodid.org/o-nama/

plana . Drugo tijelo udruge je predsjednik udruge koji je zadužen za zastupanjem udruge, kao i za rukovođenje i organiziranje rada udruge. Treće tijelo udruge je upravni odbor kojega čine predsjednik i još četiri izabrana redovna člana. Funkcija upravnog odbora je donošenje financijskih i operativnih odluka. Posljednje tijelo udruge je radno tijelo udruge. Zadaća radnog tijela je proizvoljna ovisno o poslovima i zadaćama koje se trebaju obaviti, a radno tijelo sastavlja skupština.[47]

[47] Izvor: Statut udruge Dragodid

7. Rad udruge Dragodid

U ovome poglavlju predstavit će se u detaljnijem obliku kakvim se sve djelatnostima udruga bavi kako bi ispunila svoje ciljeve[48]. Rad udruge i njezinih članova počiva isključivo na volonterstvu i osobnom entuzijazmu.

7.1. Suhozidne radionice

Glavna djelatnost udruge svakako čine javne radionice gradnje u "suho". Radionice su organizirane tako da su javne i svima dostupne te se svatko na njih može prijaviti. Cilj suhozidnih radionica je da se uz vodstvo organizatora i/ili suhozidnih meštara kroz praktični rad gradnje u "suho" educira posjetioce i volontere radionica. Praktični rad pokazao se kao najefikasnije sredstvo za prijenos znanja, jer su posjetioci radionica u direktnom kontaktu s nositeljima baštine, a u isto vrijeme grade na sebi da usvajanjem znanja, bilo pasivnim ili aktivnim putem, polako sami postaju nositelji baštine.

7.1.1. Posjetioci radionica i prijenos znanja

Motivacije posjetioca koji dolaze na radionicu mogu biti raznovrsne: od praktičnih razloga poput želje za znanjem, potrebe za odmorom, boravkom u prirodi ili jednostavno znatiželjom. Temelj gradnje u „suho" i suhozidnih radionica svakako čine ljudi, ljudi koji uče i ljudi koji su voljni naučiti. Julia o gradnji u „suho" kao nematerijalnoj baštini kaže:

[48] Prema statutu udruge, ciljevi udruge su: 1. istraživanje i reaktualizacija suhozidnog graditeljstva i ostalih tradicijskih graditeljskih tehnika kao temelja za održivi razvoj i očuvanje okoliša,
2. zaštita materijalne i nematerijalne kulturne baštine.
Izvor: statut udruge Dragodid http://www.dragodid.org/wp-content/uploads/2017/11/4GD_Statut.pdf

> „To su ljudi, a bez ljudi ništa. Tu je nekoliko ljudi koji su napravili prije suhozid, ali bez nekog buđenja svijesti i prenošenja vještine na praktičan način, ništa neće biti od toga.“

Jedna od važnijih detalja koje su članovi udruge spomenuli u intervjuima jest jednostavnost gradnje u suhozidu.Znanje nije kompleksno i moguće je da svaka osoba u roku od nekoliko sati nauči osnove, koje se kasnije mogu samo usavršavati.O napredovanju vještine gradnje u suhozidu Zvonimir kaže sljedeće:

> „Pa da može, znaš u početku stvarno brzo učiš jer te osnove nije teško pohvatat, a kasnije se ide sve više i više u detalje i bude sve teže i teže... sve te finese. Ali išlo je relativno brzo... možda je to zbog toga jer san građevinska struka pa iman osjećaja za tu statiku i onda bolje kužim taj zid, ali neki laik koji nema veze s tim mislim da brzo shvati u čemu je kvaka, onda je sve pitanje prakse i rada i da vježbaš dalje. Mislin da san relativno brzo to pohvata, a sad je pitanje samo prakse koliko ćeš dalje zidat i koliko ćeš se razvijat.“

Jednostavni koncept gradnje u „suho“ omogućuje laku transmisiju znanja. To je korisno za motivaciju šireg spektra ljudi bez potrošnje mnogo resursa i vremena. Kroz jednostavan praktični rad i osjećaj napretka koji dolazi s radom može se brzo i efikasno motivirati širu publiku. Zvonimir objašnjava na primjeru prijatelja:

> „Iman par prijatelja koji imaju vremena... i ono nije da sad ih te teme ne zanimaju... pošto san ja u tome, ja san ih nekad zamolio kao oćete otić na radionicu, i oni su bili kao „ne bi, ne bi, ne bi... nebi mi baš sad neku ono super stvar, zašto bi mi išli bez veze zidat, nešto trošit bez veze vrime.“ Par puta san uspija nagovorit, i to je bilo ono revolucija razumiš, kao ovo je predobro znaš, di smo bili dosad, bili su prezadovoljni i rado bi došli opet... Svaki ki je doša je vidija nešto pozitivno i doša bi ponovno... Nije niko baš oša s nekin lošin iskustvon.“

Način praktičnog rada podosta je liberalan kod nekih jednostavnijih konstrukcija poput običnog suhozida. Tehničke greške u radu se toleriraju i uzimaju kao dio procesa učenja, pa posjetioci ne mogu osjetiti stres perfekcionizma. Maja i Julia kažu:

> „U Dragodidu shvaćaju da su greške dio procesa učenja...Tako da jedne godine volonteri, odnosno sudionici radionice grade nešto i onda iduće godine ovi koji su već dulje u udruzi i koji su iskusni to popravljaju, a volonteri grade nešto drugo, i stalno je u nekakvom loopu. Meni je to zanimljivo pitanje jer, šta je zapravo poanta... nije zapravo na kraju poanta da to selo bude savršeno izgrađeno, nego da to selo bude poligon da ljudi nauče nešto.“

> „U udruzi se radi baš jako uključivo i transparentno i svaki tvoj angažman je uvažen... i iako možda znaš neki iskusniji mačci znaju da će to (misli se na nekakav dan zadatak) možda „failat“[49], ali ti daju da to napraviš i tako se izgradiš i to je odlično.“

Odlika jednostavnosti prenašanja znanja kako graditi u „suho“ pokazala se korisnom kod primjera koji daje Mario Zaccaria gdje su članovi udruge zajedno gradili s osobama s mentalnim bolestima. Mario je posebno naglasio jednu od vrijednosti gradnje u „suho“, a to je da gradnja sama po sebi i osjećaj napretka dok se gradi mogu imati terapeutski učinak po graditelje:

> „Evo primjera recimo na Loparu na Rabu. Tamo je Dragodid radio s korisnicima bolnice za mentalne bolesti, i bilo je dosta uspješno jer suhozid ima terapeutski učinak. Jer ga se brzo napravi, osoba osjeća da se ostvarila u nečemu...osjećaj da si nešto stvorio i što je vidljivo odmah... nije sjedenje u kancelariji i pisanje nekih izvještaja nakon čega ne vidiš efekat, nego vidiš nešto realno u vremenu i prostoru i jako brzo ostvarivo. To je ta stvar koja se ljudima sviđa kod gradnje suhozida.“

Zanimljive iskaze daju Maja i Anita koje su imale iskustva u organiziranju radionica s djecom. O radu s djecom iz lokalne osnovne škole govori Anita koja je provela radionicu obnavljanja jednog ogradnog zida u Konavlima:

> „To je bilo jedno od ljepših iskustava s radionica zato što djeca, mislim s njima je malo teže, treba promijenit pristup... nije to isto kao pričanje s nekim naših godišta. Djeca su bila iz 2. i 3. razreda osnovne. Podijelili smo se u tri grupe po 20. Prvo smo im pokazali alat s kojim radimo, onda smo im pokazali tehnike u teoriji i na kraju smo taj ogradni zid skupa s njima popravljali. Skupljali smo škalju i gradili s njima. Njima je to bilo... zbilja stvarno veliki doživljaj jer danima su mi nakon radionice roditelji te djece prilazili i govorili kako njihova djeca ne prestaju pričat o tome kako su oduševljeni, kako bi oni htjeli opet, kako bi htjeli pokazat svojim roditeljima, kako su naučili gradit. Evo, to mi je bio najljepši input iz cijele radionice.“

Maja je doživjela slično iskustvo kroz neformalnu edukaciju djece na otoku Zlarinu. Izrazila je oduševljenje uspjehom kojeg je postigla u kratkom roku motivirajući i educirajući djecu. Kao ključ uspjeha za očuvanje i motiviranje ljudi Maja citira stav Branka Orbanića, suhozidnog zidara, koji tvrdi da je edukacija ljudi temelj za očuvanje baštine.

> „Rekla bi isto jednu stvar koju je rekao Branko Orbanić prije par godina i ono baš mi nekako odzvanja kad se zapitam ima li smisla raditi ovo ili ono, a rekao nam je da čovjeka

[49] Učiniti pogrešku

> ne možeš natjerati da voli nešto, naprimjer baštinu, ali ga možeš educirati. Ljudi ne mogu voljeti nešto samo tako, oni moraju znati nešto o nečemu da bi to zavoljeli, a kad to zavole onda će to i štititi...Nekim sam klincima pokazivala te suhozide i pričala im o njima... Na kraju je ispalo, saznala sam to idući dan, da su klinci, mislim to su mali klinci od nekih 9-10 godina, klinci su počeli kad bi vidjeli da deda vadi miješalicu za beton kao „NE! NE! SUHOZID ZAŠTO VEZIVO NE OVO JE VEZIVO!“ (smijeh). Meni je to bilo jako lijepo, zato šta skužiš da ono u roku od jednog dana ti fakat možeš učiniti neku promjenu, pogotovo kod tih mladih klinaca.“

Pozitivnu stvar koju ističe Filip Šrajer u radionicama je kontakt mladih s lokalnim meštrima, odnosno majstorima. Lokalni meštri su starije dobi, pa se kroz zajednički rad uspostavlja zanimljiva komunikacija koja preskače jednu generaciju. O iskustvu komunikacije i uspostavljanja kontakta sa starijim lokalnim meštrima i nositeljima baštine Filip kaže:

> „Ljudi ti se svuda razlikuju, ali u principu su uvijek stariji koji nešto znaju o tome (gradnji) gotovo pa iznenađeni da to nekog mlađeg zanima i da neko mlađi hoće učiti. Onda su uvijek su onako jako otvoreni... Mislim, najčešće se otvore...Koliko smo mi prilazili njima s interesom, tolko su oni iskreno se nama otvarali na neki način i ispričali, pokazivali i u radu su nas vodili kroz to i tako. Baš se taj neki generacijski link uspostavio, baš taj link između preko generacije naših roditelja. Znači između nas rođenih 1970.-ih, 1980.-ih i 1990.-ih i ljudi koji su rođeni 1920.-ih,1930.-ih i 1940.-ih, znači veza između djedova i unuka se direktno uspostavila...“

Ljudi koji najčešće pohađaju suhozidne radionice su uglavnom ljudi koji posjeduju razne vikendice i okućnice koje bi željeli urediti, pa se dolaze educirati. Dolaze ljudi koji su jednostavno znatiželjni i imaju slobodnog vremena. Dolaze poznanici od organizatora, kao što je to navedeno u primjeru sa Zvonimirom i dolaze mladi penzioneri jer se žele uključiti u baštinski dio gradnje i za to pokazuju interes.

7.1.2. Volontiranje, vodstvo i atmosfera radionica

Svaka organizirana radionica temelji se na volonterskom radu njezinih članova i posjetitelja. Voditelji radionica mogu biti lokalni meštri koji su nositelji baštine i posjeduju znanje gradnje u “suho” ili mogu biti članovi udruge koji su dugogodišnjim radom s lokalnim meštrima i prisustvovanjem na mnogim radionicama usvojili i usavršili vještinu gradnje. Članovi udruge koji su “noviji” mogu u početku biti odgovorni za obavljanje lakših poslova poput popravljanja

jednostavnih zidova ili nošenja škalje[50], a kasnije ih se može zadužiti za nadgledavanje radionica i gradnje kompleksnijih struktura. Zvonimir Malbaša kaže o obvezama voditelja kaže:

> „Pa recimo od voditelja se očekuje da pokazuje te neke osnove koje treba naučit volontere, to je s jedne strane. Pa recimo imaš više posla jer trebaš ić od jednog do drugog i gledat ako nešto nije dobro i popravljat i govorit kako se radi, koje su tehnike gradnje, šta je cilj i neke zanimljivosti i to je to. Nije sad ništo znanstvena fantastika, samo ako si par puta bio kao volonter možeš odmah već jednostavniju radionicu kao vodit, a sad neke malo kompleksnije di su ono neki veći ozbiljniji i specifični problemi, kao zidovi ili krovovi kuća, tu se zahtijeva više prakse. Radionice se odvijaju diljem zemlje, a glavna i najveća radionica je radionica Petrebišće koja se odvija već deset godina."

Razlika je između člana koji volontira kao graditelj i člana koji kojemu je posao vođenje radionice. Voditelji radionica na sebe prihvaćaju odgovornost da budu mentori posjetiteljima i da se za njih brinu. Sličan iskaz dao je Mario Zaccaria:

> „Ja sam voditelj radionica i ajmo reć da nešto što je u okolici Rijeke ili u Istri ja preuzimam organizaciju terena tamo, od logističke (znači nazvat ljude, objasnit termine, alat spremit) i onda zajedno s drugim voditeljima onda pokazujem korisnicima kako se to radi. U mom voditeljstvu ima dvije komponente: prvo moram napravit sve što je u mojoj moći i znanju da dovedem ekipu na teren i da imaju smještaj i potrebno, a drugo je da ih zajedno s drugim voditeljima onda podučim i da se brinem za njih."

Prijelaz s volontiranja kao graditelj na radionici na volontiranje kao voditelj radionice ovisi o osobnom angažmanu, vještini same gradnje i vještini komunikacije s ljudima. Ne postoji formalni prijelaz ili tečaj kako postati voditelj, već se ljudi samoinicijativno s time počnu baviti. Ostali članovi udruge jedino mogu „potaknuti" druge članove u određenom smjeru. Sasvim je moguće da netko bude vrstan graditelj, a da pritom nikada ne bude voditelj radionice, ili da netko posjeduje prosječno znanje o gradnji u „suho", a da vodi radionice i da educira ljude. Miran i Julia kažu:

[50] Sitno kamenje koje se koristi za ispunu suhozida

> „Znaš šta, to ti je zanimljiv proces. Svatko si zapravo pokušava nać količinu aktivacije koja mu odgovara i poslova koji mu leže. Niko nikog ne forsira u nešto šta mu se ne da ili za šta nema vremena i tako dalje.“

> „Zapravo treba riskirat s ljudima, treba im dat neki zadatak i onda... dat im relativno razriješene ruke, nekad malo propitkivat kak ide i to i onda se izgrade, mislim tako je bilo i sa mnom. Miša mi je dao zadatak da na Petrebišćima vodim grupicu ljudi i da napravimo zid gdje će ići vrata... i ono nikad u životu nisam vodila grupu ljudi na nečemu, a kamoli na nečemu di sam i sama godinu dvije aktivna, al ono njegov izraz lica bio je „evo ti ćeš to, ti ćeš to“... „ti si bolja tu, a ti tu“... da sam ja onako i povjerovala sam, tako da mislim da je to dobar pristup i mislim da nam okej ide.“

Skok s volontiranja na vođenje radionica podosta je važan, jer kroz svoje vodstvo voditelj postaje interpreter baštine. On preuzima ne samo odgovornost da znanje o baštini prenese zainteresiranim posjetiocima, već i način prezentiranja i educiranja posjetioca s ciljem da što više u njima probudi motivaciju za očuvanje suhozidne baštine (Tilkin 2020:7). Radionice služe kao interaktivni poligon za omogućavanje „iskustava iz prve ruke“, metodom koja se pokazala jednom od efikasnijih metoda za prijenos značenja i vrijednosti znanja (Ibid:48). Kroz zajednički rad u kojem istovremeno sudjeluju posjetioci i nositelji baštine, posjetioci osjećaju i prolaze ista iskustva kao i nositelji baštine. Usvajanjem znanja i vještine gradnje kroz praktičan rad na terenu posjetioci mogu odlaskom na jednu radionicu djelomično sami postati nositelji baštine, a oviseći o njihovom daljnjem angažmanu, bilo preko radionica ili u privatnom životu, omogućeno im je da dovoljno usavrše znanje gradnje do te mjere da i sami postanu nositelji baštine. Na radionicama se cijeni radna etika jer je indikator entuzijazma, angažmana i solidarnosti prema ostalim polaznicima radionice. Maja o načinu rada kaže:

> „Da, e i apropos ono što je meni bilo prekrasno, što sam skužila na prvoj radionici, je to da nema tu da se nekom ne da raditi. Ne, ne, svima se da raditi... Meni je fakat bilo prekrasno vidjeti da nisan jedina koja tu nabrijana radi, nego su svi nabrijani raditi i svi žele raditi. Možeš se ti odmoriti sat vremena, ali nakon toga se vraćaš raditi i nema tu da ono sad te neko vuče, kao „pa joj ne da mi se“, pa neko ostane u kampu. O ne, svi rade i tako se stvori neka dobra atmosfera di ti osjećaš odgovornost prema drugim ljudima da fakat trebaš raditi.“

Kazivači su također istaknuli važnost rada u zajednici. Više je kazivača reklo da im je jako važna socijalna komponenta radionica, gdje svi zajedno rade i proživljavaju ista iskustva. Kroz rad su se svi osjećali međusobno više povezanima jer su kako kažu, proživjeli isto iskustvo. Julia priča o društvenom značaju gradnje suhozida danas:

> „Mislim, sigurno ga u početku nisu ljudi gradili jer im je zabavno i zbog druženja i kvalitetnog provođenja slobodnog vremena... ali ima i toga danas kad, kad danas toga fali s druge strane... fali kvalitetnog druženja, fali ono „hands on" učenja, fali kontakt s ljudima koji nisu tvoji vršnjaci, kontakt s ljudima koji... znači, kojima se zapravo ne možeš baš nać ni na kojem drugom (smijeh) pogledu na svijet... koji su skroz ono drukčiji od tebe... ili su puno stariji ili su žive na nekom udaljenom otoku ili imaju neka skroz druga socijalno-politička viđenja svijeta, bilo kakva. To je šansa da živite zajedno i da radite nešto zajedno..."

Kroz rad se svake godine izgrađuje nova zajednica ljudi s istim interesima. Kazivači su spomenuli da su im suhozidne radionice i zajednički rad pomogle kako da funkcioniraju u zajednici. Svake se godine na radionicama izgrađuje drugačija zajednica ovisna o karakteru polaznika i volontera koji na njoj prisustvuju. O izgradnji zajednice kroz rad i neformalnom uvjetu za učlanjenje u udrugu govore Maja i Miran:

> „Mislim gradiš, osjećaš se dobro, na svežem si zraku i ne znam ko da se više povezuješ s ljudima kroz taj nekakav način. Ipak je to nekakav drugi način funkcioniranja koji nije toliko slikan svakidašnjem načinu kao tipa odlazak na kavu. Na kraju skužiš na koji način možeš funkcionirati s ljudima, kako zapravo na Petrebišćima svake godine izgradimo malu zajednicu koja funkcionira na svoj način i koja na kraju proizvede nešto. Meni je osobno to najbitnije."

> „Mi nismo samo kao obični radnici, već ljudi koje je to stvarno zanima. Šta se tiče učlanjenja, u principu svako se može učlanit, ali je preduvjet da si bio prisutan na radionicama čisto da te ekipa upozna. Osnova našeg funkcioniranja ne bazira se na tome da neko mora znati zidati, već baš suprotno, preduvjet je da se uklopiš u ekipu, jer mi nismo firma suhozidara, nego više kao kolektiv. Svi se poznaju. Nije cilj imat sad nekakvo članstvo di te niko ne pozna, već se trebaju svi znat."

7.1.3. Suradnja s lokalnim zajednicama

Radionica Petrebišće na Učki predstavlja glavnu radionicu[51] koju organizira udruga Dragodid, no uz Petrebišća tijekom godine također se organiziraju preko dvadesetak manjih suhozidnih radionica diljem države. Razlika je što suhozidnu radionicu na Petrebišćima gotovo u potpunosti organizira udruga Dragodid, dok ostale radionice nastaju kao rezultat suradnje s lokalnim udrugama, institucijama ili kao dio projekata. U početku je udruga odlazila predstavljati se lokalnim zajednicama, no danas udruzi pristupaju zainteresirane stranke s prijedlozima za organiziranje suhozidnih radionica. Uglavnom lokalnim zajednicama nedostaje osoba koji je iskusan graditelj i iskusan voditelj, pa se zajednice okreću udruzi za pomoć pri organizaciji. Filip Šrajer o organiziranju manjih radionica kaže:

> „Meni se čini da to ide sad više već inercijom (rad udruge)... recimo sad da nam se javio neko da bi negdje organizirao radionicu i da mu pomognemo sastavit budet i jesmo li zainteresirani ljudi doć? Odma se javi 5 ljudi ko ništa, ma navučemo i 10 ako treba, tako da mi je to genijalno. Evo ja već godinama sam jedva na 1-2 radionice godišnje, a imamo ih po 20-30 godišnje... uvijek više od 20 tak da mi je to baš super, čim neka stvar živi sama od sebe, tak da se za tu komponentu uopće ne bojim. 10 tisuća kuna će uvijek neka općina ili turistička zajednica ili neka lokalna udruga naći da se ljudima plati nekakav put i hrana neka i to i da se organizira nekakva radionica.“

Jednostavan proces organiziranja radionica također ovisi o načinu funkcioniranja donošenja odluka unutar udruge. Udruga ne funkcionira na „Top-down“ sistemu gdje se na početku godine odlučuje sveukupan radni plan za cijelu godinu. Udruga donosi okvirni plan za veće projekte, a za manje poput lokalnih radionica oslanja se na angažman lokalnih zajednica i članova udruge. Entuzijazam članova i fleksibilnost udruge omogućuje provođenje preko dvadeset suhozidnih radionica godišnje. Filip Šrajer o organizaciji kaže :

> „Štos je u tome što organizacija same radionice ne zahtijeva nešto ono „top-down“ previše, jedino što je „top-down“ je da imamo nekakav princip ono koliko ide kome za put, koliko ide kome za šta... nema tu prevelike organizacije i tako od radionice do radionice stvar funkcionira... Top down je kad organizacija kreće, recimo da se Julija kao predsjednica i još 4 nas kao upravni odbor početkom godine složi kao „okej, imat ćemo radionice tu, tu, tu, tu i tu. Njih će voditi ti ti ti i ti, budžeti su ti i ti“... Eto to bi bio nekakav

[51] Radionica je organizirana uz pomoć rendžera iz PP Učka i uz donacije Ministarstva kulture, općine Mošćenička Draga i Primorsko Goranske Županije

> top down, a ovako sve ide odozdola, kreće iz terena. Recimo Muzej grada Crikvenice kaže, evo baš imamo u budžet mogli bi napravit radionicu na kulturu, imamo tolki i tolki budžet i onda se oni nama jave s rasporedom i prijedlogom i možemo li to organizirati. Onda se dogovorimo, i jave se ljudi, i onda najiskusniji bude voditelj ekipe i tako to funkcionira od radionice do radionice s poticajem odozdola. Poticaj dođe sa terena, pa dođe članstvo kao ko bi išao, i onda top level menadžmenta to spakira u jedan izvještaj."

Članovi udruge dolaze na terene kao iskusni voditelji i zidari, no glavni motivatori u manjim radionicama su upravo suradnici. Angažman lokalnih suradnika utječe na entuzijazam i angažman lokalaca laika. Kroz kvalitetnu komunikaciju s lokalnim suradnicima udruga efikasno može zainteresirati javnost za radionice. Organiziranje takvih manjih radionica nije logistički ni financijski previše zahtjevno. O utjecaju i važnosti lokalnih suradnika govori Filip:

> „Ovisi od lokacije do lokacije i tko je organizira. Čini mi se da radionica i taj utjecaj kako kažeš možda najviše ovisi o tome tko organizira radionicu znaš. Znalo se desit relativno često da radionicu organiziraju naprimjer neka lokalna udruga koju vode, kako da kažem, lokalci koji više tamo ne žive, znači nisu ono drito u nekom lokalnom điru i onda se desilo da recimo budemo mi i budu oni, dakle 2-3 čovjeka iz udruge i to bude to. Odaziv bude slab jer valjda se domaćima ne da, ne mogu se identificirati sa takvim recimo akcijama i sa takvom konkretnom udrugom. Ako su organizatori neka udruga koja je ajmo reć bolje ukorijenjena u domaći đir, ako su baš ono lokalci ili ako je recimo neka institucija koja je relativno dobro prihvaćena kod nekih slojeva, onda bude više ljudi... Najviše ovisi o organizatoru. Ako je organizator ukorijenjen u zajednicu, onda će on moći animirati zajednicu. Ako nije, onda smo i mi skupa s njim nekakvi stranci koji tu eto kao dođem nešto radit."

Vođenje suhozidne radionice gdje organizacija i voditelji nisu povezani s lokalnom kulturom može lokalne sudionike potaknuti na razmišljanje o važnosti baštine. Susret s ljudima koji su više upoznati s lokalnom baštinom, a da pritom nisu lokalci, može potaknuti ljude da osvijeste zašto im je baština važna. Maja priča o svom iskustvu vođenja jedne radionice na Zlarinu i reakciji sudionika:

> „Ljudima je bilo jako neobično vidjeti da mlada djevojka iz Zagreba gradi suhozide, znaš ono, niđe veze. Ono što je ispalo dobro u toj situaciji i što je ispalo sjajno na Zlarinu i mislim da se to dešavalo i drugdje, ali na Zlarinu su meni to rekli ljudi iskreno da ustvari njima to izazove malo onako nekakav osjećaj kao „čekaj malo, ova mlada cura iz Zagreba tu gradi nešto što nema veze s njom, a ja tu kojem su moji djedovi ovo gradili i moji djedovi koji su tu ostavili krv, znoj i suze da ovo sve izgrade, a ja se time ne bavim". Onda oni skuže da ne znaju radit suhozide što je njihova djedovina, a ja znam. Mislim to

> je bio jedan super moment koji se dogodio i koji mislim da se događa i dalje kad ljudi skuže da tu dolaze neki drugi ljudi koji grade suhozide i znaju to graditi, a oni ne znaju graditi. Nije da ne znaju, svatko zna gradit suhozid, samo što ga treba počet gradit. Tako da to, zanimljivo mi je kako rezonira taj neki moj identitet.“

Radionice također mogu dati korisnu pojavu, a to je da povežu lokalnu zajednicu s lokalnim suhozidarom s koji prije nisu imali kontakata. Uspostavom komunikacije lokalne zajednice s lokalnim zidarima omogućava daljnje organiziranje suhozidnih radionica, no ovoga puta lokalna zajednica ne treba ovisiti o prisustvovanju voditelja iz udruge Dragodid. Julia kaže:

> „Najlakše je zbog toga što kamen je tu, ljudi su tu, troškovi su realno minimalni, znači nema neke velike infrastrukture koje treba osigurati i slično, pogotovo ako se radi na nekakvom javnom zidu ili nečemu što je samo po sebi jednostavno... Tako da je to zbilja najjednostavniji način da se povežu... logistički nije toliko zahtjevno napravit suhozidnu radionicu i povezat... ne znam neku udrugu, donatora, meštra koji se time bavi, djecu iz vrtića, studente, mlade profesionalce kojima fali „hands on“ znanja i tako dalje...Bilo je slučajeva kada su lokalne zajednice nastavile organizirati radionice jer su onda ili oni upoznali nekog lokalca na svom području koji zna to radit, a možda ga nisu prije poznavali ili su ga poznavali ali su ga tek sad animirali ili je netko od njih naučio dalje radit pa je to sve na kraju fantastično. Mislim to je i nekakav smisao svega, da se šire ti mali krugovi što više.“

Konačni cilj je da se znanje gradnje u „suho“ može dalje širiti, neovisno o sudjelovanju udruge. Udruzi je cilj da lokalne ljude educira, potakne, poveže međusobno i s lokalnim graditeljima i na kraju omogući da polaznici svake radionice mogu samostalno organizirati suhozidne radionice i time dalje širiti znanje gradnje i iskustvo zajedničkog rada.

7.2. Suhozidna prvenstva i razmjene

Drugi manji projekt kojeg udruga suorganizira jesu suhozidna prvenstva. Suhozidna prvenstva organizirana su kao natjecanja u što bržoj izgradnji suhozida. Jednom godišnje se organizira jednodnevno natjecanje gdje se okupljaju ekipe od četiri člana. Svakoj ekipi je dan isti zadatak, poput izgradnje suhozida u što kraćem roku ili slično, a cilj je izgraditi željenu strukturu u što kraćem vremenskom roku. U ovim natjecanjima više prevladava sportsko-natjecateljska atmosfera, no sam događaj korisna je aktivnost da se graditelji, bilo nositelji baštine ili amateri, iskušaju u gradnji. Suhozidno prvenstvo se u početku održavalo na otoku Pagu, no kasnije se premjestilo jer se udruga koja je bila inicijator prestala time baviti. Način gradnje na natjecanjima ne služi za edukaciju, već isključivo kao izvor zabave i natjecanja. Miran, koji je bio jedan od organizatora prvenstva, prepričava:.

> „Cilj je na kraju da se okupe ekipe iz cijele zemlje. Mislim opet je druženje važno, to da se ljudi sastanu i izmjere snage. To ima isto kao komičan dio di se mjeri ko tu brže, više i dulje izgradi. Te komponente u pravoj gradnji inače ne postoje. Nije cilj kad gradiš izgradit najbrže, već je cilj što je kvalitetnije izgradit. Nikada se ne gradi tako brzo u stvarnosti, ali eto, to je jedan zabavni dio.“

Cijeli događaj se pokazao kao dobar način za povezivanje svih graditelja iz cijele države i uspostavljanje kontakata između nositelja baštine.

Udruga je također stupila u kontakte s mnogim europskim baštinskim organizacijama[52], pogotovo na području Francuske, a potom Španjolske, Grčke i Rumunjske. Riječ je o ERASMUS+ ili drugim europskim projektima gdje se potiče mlade na razna putovanja diljem Europe i da prisustvuju u obnavljanju raznih baštinskih lokaliteta te pritom izmjenjuju sličnosti i različitosti u načinu gradnje i kulturi. Uz navedene razmjene, članovi udruge također odlaze na organizirane međunarodne treninge gdje se educiraju o načinima vođenja i organiziranja baštinskih kampova.[53]

[52] Članstva u organizacijma: SPS – Société scientifique internationale pour l'étude pluridisciplinaire de la Pierre Sèche, REPS – European Drystone Network, SEE Heritage – The South East European Heritage Network, LAG Terra Liburna. Izvor: http://www.dragodid.org/portfolio/

[53] Izvor: Radionica obnavljanja u Francuskoj http://www.dragodid.org/le-hameau-abandonne-de-barrieres-erasmus-razmjena-mladih/

Izvor: Radionica obnavljanja u Rumunjskoj http://www.dragodid.org/ljeto-u-rumunjskoj/

7.3. Pohranjivanje suhozidne literature i izdavanje knjige “Gradimo u kamenu”

Uz aktivnosti na terenu poput radionica, udruga se bavi sakupljanjem literature koja je vezana uz povijest gradnje u „suho”, tehnike, baštinsku interpretaciju ili utjecaje suhozidne gradnje na krajolike. Arhiv je podijeljen na tri skupine literature: U prvoj skupini dostupni su razni videozapisi i fotografije koji služe kao dokumentacija raznih radionica, edukacija, događaja, izložbi i prezentacija. U drugoj skupini nalaze se znanstveni članci i priručnici za gradnju. U trećoj skupini su poveznice na stranice raznih organizacija i institucija kojima se također u interesu očuvanje suhozidne baštine.[54] Kroz arhiviranje i omogućavanje dostupnosti informacija i literature na svojoj stranici, udruga omogućava lakši pristup laicima u potrazi za tehničkim i znanstvenim informacijama o tehnikama gradnje u „suho”.[55]

Najvažniji pismeni doprinos udruge svakako je izdavanje knjige “Gradimo u kamenu”, koja je trenutačno u 4. izdanju. Knjiga je djelo petorice autora koji su svi članovi udruge (Siniša Bodrožić, Filip Bubalo, Grga Frangeš, Miše Renić i Filip Šrajer), a nastala je iz želje da se stvori jedno djelo koje će okupiti sve znanje koje se smatra da je potrebno kako bi laik postao graditelj, a uz to dalo odgovore na najčešće postavljana pitanja u vezi gradnje u „suho”. U knjizi se objašnjavaju razlozi zašto je gradnja u „suho” važna i prisutnost suhozidnih struktura u krajoliku. Potom se objašnjavaju tehnički zahtjevi i potreban alat za gradnju, kao i cjelokupan proces izgradnje suhozida i jednostavnih kuća. Također, čitatelja se upoznaje s administrativnim postupcima i zakonskim regulativama vezanih za suhozidnu gradnju.

[54] http://www.dragodid.org/literatura/

[55] Udruga također vodi takozvanu „burzu suhozida“, online oglasnu ploču sa svim suhozidarima na kojoj su objavljeni njihovi kontakti kako bi laici i zainteresirani mogli s njima stupiti u kontakt.

7.4. Suhozid.hr – online javni popis suhozidne baštine

Posljednja aktivnost kojom se udruga bavi jest vođenje online baze podataka suhozidnih konstrukcija na stranici suhozid.hr. Stranica je zamišljena po uzoru na katalonsku Wikipedru[56], a funkcionira s ciljem da se dokumentiraju i mapiraju sve suhozidne strukture u Hrvatskoj, a kasnije se ideja proširila i na mapiranje svih suhozida. Baza podataka je postavljena na platformi GIScloud, a pristup je javan. Cijeli projekt zapravo ovisi o dobrovoljnoj želji entuzijasta, bilo laika ili znanstvenika, da svojim kroz rad na terenu sakupe i kasnije podijele podatke i fotografije struktura ili suhozida koje se bilježe i ubacuju u popis. Zbog nedostatka financija za programere i ostale tehničke potrebe, trenutačno je stranica u fazi blage stagnacije, no u udruzi se nadaju da će s financiranjem doći do ponovnog pomaka u daljnjem razvoju baze podataka.

8. Motivacija za sudjelovanje u udruzi Dragodid

Želja za sudjelovanjem u udruzi Dragodid može biti potaknuta različitim razlozima. Kroz intervjue želio sam ustanoviti motivacije članova za aktivni rad u udruzi, no također ustanoviti postoji li razlika između prvotne motivacije za pridruživanjem udruzi i odlazak na prvu suhozidnu radionicu i kasnije motivacije za nastavak sudjelovanja u aktivnostima udruge. Suhozidne radionice imaju jasno definirane ciljeve, a to je obnova suhozidnih objekata i edukacija te prijenos znanja nematerijalne kulturne baštine gradnje u "suho". Polaznici radionica, bilo članovi ili volonteri, mogu odlaziti na radionice radi raznolikih motivacija. Na primjer, želje za provođenjem vremena u prirodi, kampiranjem, druženjem s ljudima sličnih interesa, znatiželjom za učenjem novih vještina, želja za učenjem o baštini ili jednostavno kao način provođenja vlastitog slobodnog vremena. Kroz intervjue, ispostavilo se da je većini članova prvotna motivacija bila znatiželja, no bitno je naglasiti da je ta znatiželja bila dodatno potaknuta povezivanjem gradnje u „suho" sa strukom kojom se posjetitelj bavi u svom privatnom životu. Već se u prijašnjem poglavlju gdje se govorilo o demografskoj slici članova udruge pokazalo da postoji veći broj ljudi određenih profesija u udruzi, a te profesije kao npr. etnologija, arhitektura, arheologija mogu se vrlo lako

[56] http://wikipedra.catpaisatge.net/# Katalonski javni popis suhozidne baštine

povezati s gradnjom u „suho". Mario i Zvonimir pričaju kako je njihov interes za gradnju u „suho" proizašao iz njihove struke:

> „Počeo sam se baviti na početku preko povijesti i arheologije, to je potaklo moju znatiželju o tim narodima koji su napravili prve suhozide kroz bedeme, gradine, nekropole... onda sam nakon nekog vremena čuo za tu jednu udrugu Dragodid koja se bavi suhozidima i to me jako zainteresiralo, javio sam se i počeo sam ić u tom smjeru. Počeo sam radit jako puno stvari s Dragodidom u vezi prapovijesti jer je to jedini trenutak u arheologiji kada je suhozid ful prisutan, to je spojilo interese Dragodida i mene"

> „Pa to ti je krenulo iz toga što sam ja struka građevinar. Kako san krenija radit onako poslije faksa, onda uđeš u taj svit komercijale i tih kuća i vila i svega ovoga, onda me sve ono zapitalo šta se tiče te održivosti i tog koliko to sve ima smisla. taj sav luksuz... Onda san to poče proučavat, tu tradicionalnu gradnju, i onda san doša slučajno praktički do tih suhozida i onako to me zainteresiralo i onda san vidi da ima ta udruga Dragodid.. Prvi put san čua za njih na internetu i tad je baš bila prijava za radionicu na Petrebišću 2017. godine i prijavija san se... Kad skužiš kako je dobro, kakva je ekipa, ne samo šta se tiče gradnje, nego i druženja i svega toga... to se nastavi. Sad san tu s ekipon u udrugu i dalje se nastavi samo od sebe."

Prvi susret većine kazivača s udrugom bio je preko letaka i plakata koje je udruga ostavljala na javnim prostorima raznih fakulteta. Glavna interesna skupina kojoj se svakako htjelo predstaviti udrugu i njen rad jesu mladi studenti. Također, na prostoru Tehničkoj muzeja u Zagrebu, udruga je organizirala eksperimentalne radionice gradnje u „suho" gdje su se zainteresirani mogli okupiti i iskušati u gradnji manjeg suhozida prije nego što bi se odlučili na odlazak u neku od radionica. Mnogi članovi udruge početak rada u udruzi započinju u doba kada su bili studenti. Anita i Julia pričaju o svom prvom susretu:

> „.Prvi put sam se susrela u Zagrebu na fakultetu. Bila je radionica od strane udruge Dragodid, organizirana ispred tehničkog muzeja u Zagrebu, gdje smo ispred zgrade gradili suhozid. To je bilo jedno popodne i tu sam se upoznala sa članovima udruge i tako je krenulo. Prvo komunikacija, pa praćenje na facebook i web stranici, koje su akcije imali i radionice i te iste godine sam pošla prvi put na Petrebišće. Tamo sam bila nekih 10 dana i tamo sam se eto prvi put upoznala... Prije toga smo na fakultetu radili neki seminar gdje smo trebali izabrati neko mjesto koje se nama sviđa, koje odiše nekakvim skladom, tu sam izabrala neko selo u Konvlima, a čitavo to selo definiraju suhozidne strukture, pogotovo suhozidne terase, pa je to možda bilo prije radionica."

„To je bilo sigurno pred nekih šest godina, ja mislim da je bilo 2014. godine, nisan sigurna... nekih 6 godina... uglavnom, tada sam još uvijek bila studentica i završavala sam zadnje ispite... mislim da je bilo na prediplomskom ili neka godina.... u 6. mjesecu u jednom paviljonu vidla sam plakat za radionicu Petrebišće i pisalo je ono radionica suhozida. To je prvi put kada sam vidla tu sintagmu... radionica suhozida. Mislim znala sam šta je suhozid, ali to sam znala čisto ono jer su mi starci vlaji. Išla sam se prijavit jer mi je to ono nekako baš dobro zazvučalo i išla sam na njihov web i naravno bilo je popunjeno već odavno. Tako da sam ih samo lajkala na fejsu i otišla na sljedeću radionicu i tako je to krenulo... Ono kad si dijete ti vidiš te suhozide i misliš ono to je tu oduvik i ono, od velikog praska, a zapravo nije. Onda sam to osvijestila i onda se potrefio taj plakat... prva radionica."

Za motivaciju ponovnog dolaska na radionice nailazimo na više razloga, no velik dio kazivača istaknuo je da su rad u zajednici i njezin društveni aspekt bili neki od važnijih motiva za ponovno pohađanje radionica. Kroz teški fizički rad u radionicama, polaznici su se osjećali korisno i dobro. Osjećaj kvalitetno provedenog radnog vremena dodatno je bio poboljšan s činjenicom da nitko ne radi sam, već svi rade u zajednici i svi prolaze iste osjećaje što dodatno pojačava koheziju grupe. Kroz zajednički rad, mnogi su polaznici kazali da im se svidio takav pristup zbog stvaranja osjećaja zajedništva i kvalitetno provedenog vremena zbog kojeg se i dalje svake godine vraćaju na radionice. Filip, Maja i Zvonimir o svojim motivacijama za odlazak na radionice kažu:

„Mislim ispočetka je dakle bilo taj neki osjećaj... dobar osjećaj rada... tako nekakvog radnog provedenog ljetovanja. Druga nekakva motivacija koja je išla iza toga je taj možda osjećaj accomplishmenta[57], dakle kad ti nešto svojim rukama napraviš pa to izgleda dobro. recimo imaš hrpu kamena pa sad si nešto pomogo da izgleda na nešto i na kraju ne možeš vjerojat da si to ti napravio... Meni se čini da nekako motivacija naša tad nije bila puno različita od motivacije možda tvoje ili Miranove. Isti je feeling. Večeri su iste, isto se dižeš rano ujutro, isto se oznojiš, isto se isfrustriraš svojim graditeljskim neuspjesima i isto si ponosan na svoje graditeljske uspjehe... Još uvijek je moja motivacija na neki način duboko osobna, mislim u smislu izgradnje osobne vještine i uživanje u druženju sa ekipom... no uvijek je glavna nekakva nit bila taj osobni odnos prema vlastitoj vještini, odnosno nevještini. To je od početka do danas ostalo."

„Skužila sam zapravo kod tog suhozidanja ustvari mene je jako potakao taj neki rad u zajednici, kad ti zapravo dugo vremena radiš na nečemu s ljudima koje isto zanimaju te stvari, nego ono su sličnih tih interesa i svjetonazora... ta nekakva dugoročna sreća zbog rada, jer nije da ti kao nešto napraviš i sad si sretan , nego je to nešto što dugo traje ta

[57] Osjećaj uspjeha ili postignuća

gradnja i na kraju ti to imaš pred sobom. Meni se to posebno svidjelo zbog toga jer inače sam stalno u nekakvom tekstu i stalno pišem nešto i ono radim te nekakve projekte koje nisu tolko tangibilni, nije to dohvatljivo, al suhozid zato stvarno ono ti to izgradiš i imaš to pred sobom i ono „vau mi smo svi zajedno skupa to napravili“. To me je jako motiviralo, taj nekakav pristup di svi mi radimo zajedno, a opet smo samostalni sami sa sobom. Taj rad u zajednici. To je ono što su naprimjer naši starci imali, a mi nemamo, te nekakve radne akcije.“

„Druženja su mi skoro iznad same gradnje... jer nema se prigode tako nešto radit zajednički. Svi su okrenuti svojin privatnin stvarima i zatvoreni su, a onda kad dodeš na radionice svi skupa imaju zajednički cilj i na kraju imaš neki rezultat i svi su sretni. Ne znan šta bi još mogo usporedit da je tako slično kao ovo, možda neki sport, neka utakmica. Dobro tu ima više rivaliteta, no ovdje je baš ono, svi su zajedno... Zato san i ja osta, nisan ja osta samo radi gradnje, mislin to mi je jako zanimljivo, ali kroz rad je najlipše druženje. Osjećaš da nešto zajednički radiš, imamo zajednički cilj“

Moja osobna prvotna motivacija za odlazak na radionice bila je znatiželja za upoznavanjem vještina koje su se koristile u prošlosti. Jednim dijelom bio sam motiviran time što sam porijeklom iz kraja gdje su suhozidne strukture svakodnevica, a druga motivacija mi je bila da novonastalim znanjem i osobnim iskustvom stvorim novu perspektivu za koju sam smatrao da će mi pomoći u poslu interpretacije prošlosti s obzirom na to da sam arheolog.

Zanimljivo je za kraj naglasiti da kod kazivača komponenta baštine nije bila spomenuta kao dio prve motivacije. Uglavnom su glavni razlozi za odlazak na radionice potrebe za druženjem, radom i odmorom, a osjećaj za baštinu dolazi tek kasnije nakon obavljene radionice kao sekundarna komponenta. To ne svakako ne umanjuje značaj kojeg radionice i njezini polaznici imaju za suhozidnu baštinu. Kroz rad se svaki pojedinac educira i polako se upoznaje s baštinom gradnje u „suho” što je i cilj radionica, no treba naglasiti da je rijedak slučaj da je želja za upoznavanjem baštine glavni motivator za odlazak na radionice, iako se upoznavanje baštine i osvještavanje vijesti o vrijednosti gradnje kroz rad svakako pojavljuje kao sekundarni efekt.

9. Percepcija suhozidne baštine članova udruge Dragodid

Kako bi bolje razumjeli članove udruge i njihovu motivaciju za daljnjim radom, istražio sam na kakve se sve načine gleda na suhozidnu gradnju i suhozidne objekte. Perspektive prema suhozidnoj baštinu može se veoma lako zamijeniti za motivaciju, no za razliku od motivacije, perspektive nastaju kao rezultat svih cjelokupnih iskustava koje pojedinac posjeduje i njegovih svjetonazora, dok motivacija proizlazi kao želja za određenom aktivnošću kako bi se zadovoljile potrebe individualca, od odmora do osjećaja dobrog rada. Perspektive, iako se mogu činiti pasivnima, mogu se mijenjati kako individue prolaze sve više iskustava, pa će se kod nekih kazivača pokazati kako se perspektiva promijenila kroz godine rada sa suhozidnom baštinom.

U počecima nitko od kazivača nije pridodavao previše vrijednosti suhozidima i suhozidnim strukturama kao posebnoj baštini. Maja i Miran su percipirali suhozide ovisno o njihovim profesijama[58], što je utjecalo na njihov prvotni pogled:

> „Tad sam znala za križeve na Kornatima i znala sam da su se neki radovi u umjetnosti radili sa suhozidima, takve neke stvari i to je bilo sfera mog interesa. Na toj nekoj razini, što sam zapravo ja htjela nekako ostvariti u praksi i što mi je zapravo bilo zanimljivo ostvariti.“

> „Prvi susret sa suhozidom mi je bio kroz vožnju biciklom baš kroz Učku. Mislim da mi je to bio prvi nekakav osviješteni susret sa suhozidom kao pojavom u krajoliku, kao intervencijom u prirodi i to mi je bilo jako fascinantno. To je bilo kao voziš se po planini i vidiš to zapravo kao neki crtež u prirodi prije svega... U početku mi je to bilo kao neki land art.“

Osjećaj vrednovanja suhozidne baštine razvio se tek nakon odlaska na radionice i direktnim upoznavanjem baštine kroz vlastiti rad. Anita i Julia govore o svojim iskustvima kako su počele cijeniti gradnju u „suho”. Bio je potreban također vanjski poticatelj, bilo osoba ili aktivnost koja ih je usmjerila na novi način razmišljanja.

[58] Maja je magistrica povijesti umjetnosti i etnologije i kulturne antropologije, a Miran je magistar arhitekture.

„Suhozidni krajevi su mi tu svakodnevica i dok ti neko drugi ne ukaže na njih i na njihovu vrijednost i značaj u okolini, ne možeš kako percipirat to. Do radionica i interakcija s tim ljudima koji to godinama rade jednostavno nisam percipirala kao nešto bitno.... kao nešto čemu trebam svoje vrijeme i pažnje pridodati. Najiskrenije.“

„U početku mi ništa nije značio. Kažem, sam taj plan suhozid... znala sam što je kad ga vidim ali nisam točno znala... nisam nikada razmišljala kako je nasta... a pogotovo kad se neko ide sada s tim bavit, mislim zašto bi se netko išao s time sad bavit. Onda je zapravo se znaš ono dogodio neki shift.“

Tijekom višegodišnjeg rada u udruzi, uglavnom preko rada na radionicama, percepcija kazivača o suhozidima i baštini polako se počela mijenjati. Promjena stava rezultat je interakcije s ljudima sličnih ili različitih stavova o baštini i izgradnjom vlastitog stava i baštini kroz vlastiti rad. Mnogi kazivači su naglasili da promjena koju su definitivno primijetili jest veće primjećivanje suhozida i suhozidnih struktura u okolišu, a potom i novonastali interes za njihov postanak, način izgradnje i njegovu svrhu.

„Sada ih više uočavam, više iz analiziram kroz neki strukovni rječnik. Razmišljam kako su nastali i kada su nastali, zašto baš tu, ko ih je gradio...“

„Više primjećuješ nego prije. Puno više primjećuješ. Prije možda ne bi vidija suhozid i ne bin ga ni registrira, a sad prođeš pa kažeš u vidi suhozid (smijeh). Ono... ili ono moga bi bit kao bolji i moglo bi se popravit. Vidiš te neke stvari koje prije nisi vidija. Prije to nisan toliko ni registrira. Znam da ima tih suhozida kao zid, al neš ti zida hahaha, a sad je malo drugačije ipak.... sad imaš neko znanje i možeš to cijeniti.“

„Ja sam stekla dojam da ljudi ne vide suhozide jer su toliko lijepo ukomponirani u okoliš i vidiš ga od kad znaš za sebe i uopće ti to nije nešto „vau“, jer su jednostavno upisani u doživljaj krajolika, ali sad sam počela stvarno obraćati pozornost na njih i di god da odem baš ih proučavam.“

Percepcije o gradnji u „suho” ovise o svrsi koju oni imaju za osobu koja ih promatra. To može značiti da sama tehnika za nekoga predstavlja praktičnu i korisnu metodu gradnje za poljoprivrednu djelatnost, također može predstavljati vezu s prošlosti i dio identiteta, nekome služi kao sredstvo za povezivanje ljudi kroz zajednički rad ili kao način za usavršavanje određene vještine.

„Moj doživljaj suhozidarstva je više kao nešto što je nastalo iz čovjekove potrebe, a ima nekakvu određenu vrijednost u prostoru, nešto što čemu bi zaista trebalo pridodati malo veću pažnju tome kroz nekakvo planiranje u prostoru jer je njihova krajobrazna vrijednost je zaista velika...treba bit prizeman i realan oko suhozida. vrijeme ide naprijed, a to je nešto što je ostalo iza nas i ne radi se više često.“Anita

„Suhozid iako nema veziva, on je dobro vezivo za ljude. Tako da sad ga tako vidim, vidim ga i dalje kao jednu veliku praktičnu vrijednost, no vidim ga i kao jedno socijalno ljepilo.“ Julia

„Ja jako cijenim da netko stari zna radit suhozide, onda skužim aha to je osoba od koje mogu nešto naučiti, ali isto tako ne uzimam suhozidarstvo kao svetu kravu, jer to svatko može naučiti raditi i samo treba početi. Zato mi je zanimljivo što možeš bilo koga povući za rukav i reć e ajmo gradit suhozide. Lako je za naučiti i svašta se stvara oko toga.„ Maja

„Suhozidarstvo ima više aspekata i više razina, to je kulturna baština. Meni je to isto na neki način i turistički proizvod jer sam turistički vodič, ali mi je prvenstveno koristan i radi poljoprivrede. Logično je da na mjestu di je sve suhozidno da dalje slažem taj pejzaž koji se mrvi s vremenom.“ Mario

„Prvotno mi je ta neka crtež komponenta u krajoliku, drugo mi je ekipa i nekakav taj milje ljudi koji se tim bavi, a treće šta mi se zapravo jako sviđa je sama gradnja, znači ono praktično. to mi je jako zabavno i kad kroz godine tu tehniku svladaš, jednostavno postoji sve zabavnije, zato šta nekako savladaš osnovama i onda samo nadograđuješ. tako da, tako da taj neki praktični korak po korak posao koji se radi. a baštinska komponenta dolazi povrh svega toga, ali nije u osnovi nekog mog ono glavnog interesa bavljenja time, to je moja osobna perspektiva. To je moj pogled na to.“ Miran

Moj osobni doživljaj prema gradnji promijenio se nakon odlaska na radionice. Prije sam gradnju u „suho“ doživljavao kao distanciranu davninu s kojom se nisam mogao previše povezati jer se današnje vrijeme veoma razlikuje od vremena prije 100 godina. Bio je također prisutan i blagi romanticizam prema „djedovini“. Poslije iskustva steknutog na radionicama, gradnju u suho počeo sam doživljavati kao jednostavan praktičan oblik gradnje popraćen pozitivnom pojavom druženja kroz težak rad.

9.1. Odnos prema UNESCO zaštiti

UNESCO je na popis svjetske nematerijalne kulturne baštine 2018. godine odlučio nakon dugogodišnjih rasprava, procesa kandidature i prikupljanja podataka uvrstiti i umijeće gradnje u "suho". Kao što je već bilo prije spomenuto, udruga Dragodid imala je ulogu glavnog koordinatora za proces kandidature za uvrštavanje na UNESCO popis nematerijalne kulturne baštine, pa su mnogi članovi bili u direktnom kontaktu s internacionalnim politikama uvrštavanja kulturnih praksi na popis baštine. Kazivači su izrazili oduševljenje uspjehom da je internacionalna organizacija službeno priznala vrijednost umijeća gradnje u „suho". U potvrdi od strane već zvanične svjetski priznate organizacije za koju možemo reći da posjeduje autoritet za određivanje onoga što može postati baština, kazivači su kazali da će procesi promocije i valorizacije gradnje u „suho" biti mnogo lakši i jednostavniji. Julia priča koliko je stavljanje na popis značio ljudima i nosiocima baštine:

> „Mislim da je najviše promijenilo u stavu opće populacije, jer je to fantastičan način za buđenje svijesti o važnosti toga. Mislim znaš o tome stalno se tupi, treba probudit svijest, ali zapravo stvarno treba probudit svijest kod ljudi. Mislim da je općoj populaciji to puno značilo jer to je ono... osvijestiš taj zid, osvijestiš tu bunju, osvijestiš to neko svoje nasljedstvo koje si ti dobio od svojega dida ili babe koje ti je bilo onako to je neka tamo kamena kuća puna žohara i štakora... taj neki predznak UNESCO-a najviše je djelovao na opću populaciju da im onako malo prosvijetli ono što je prije bilo u nekom sivilu...Mislim da je isto bilo bitno ekipi koji su nam nositelji. Dakle ljudima koji se i s tim dalje bave da su oni dobili potpisan i pečatiran dopis Ministarstva kulture sa svojim imenom i prezimenom da su na listi i da su nositelji UNESCO zaštićene baštine čovječanstva."

Slična razmišljanja o utjecaju UNESCO zaštite imaju Zvonimir i Miran koji također tvrdi se uz ovakvu potvrdu umijeće gradnje u „suho" moći lakše prezentirati i približiti pojedincu:

> „Pa drago mi je da je to jer opet UNESCO je ono prepoznatljiv u svijetu. Ako je nešto UNESCO zaštićeno to je svima u glavi „vau". Sada što se tiče toga to mi je super, ipak ima neku težinu. Sada koliko će to značit... sad se na račun toga traže i neki poticaji za obnavljanje i mislin da je to samo dobro i da će to sad samo svijest dignut ljudima. Mislim da onome ko je imao suhozide i tko ima dosta doticaja s tim mislim da mu dosta znači jer će opet moć to lakše prezentirat nekome kao baštinu."

„Mislim da je dobilo na vrijednosti i da su ljudi na neki način shvatili, pogotovo baš ljudi sa mora, sa krša su dobili priliku da to možda reklamiraju sami sebe nekako tu nađu karakteristiku šta ima neku kulturnu vrijednost.“

Osobna mišljenja i stavovi o UNESCO zaštiti ipak variraju. Dok se zaštita pokazala kao pozitivnim događajem za opću populaciju, individualni odnos članova prema samoj zaštiti pokazao se raznolikim. Određeni kazivači su oduševljeni UNESCO zaštitom kao još jednim pokazateljem značaja suhozidne baštine i njezinog identiteta, dok su drugi kazivači više skeptični. Izgleda da su očekivanja od strane kazivača bila da će svjedočiti više vidljivijim materijalnim promjenama u prostoru i krajoliku, no nažalost se po tome pitanju za sada veoma malo uradilo od strane institucija. Anita i Miran izražavaju skeptičnost prema učinkovitosti zaštite, dok za Maju zaštita znači veza između više kultura:

„Da se nešto promjenilo, nisam pratila, ali niti ne primjećujem. Osim nekakve reklame u medijima osobno nisam primjetila niti sam čula da je nekakav prostor na neki način zaštićen kroz oblik nekakvog značajnog krajobraza. Drago mi je da je stavljeno na papir i u takvom obliku i da se dala takva pažnja suhozidnoj gradnji, ali da to nešto mijenja u prostoru, ne mijenja...“

„Pa meni osobno ništa nije promjenilo, zato jer zaštitili smo samo znanje, a ne suhozid kao fizički objekt. Mislim nemoguće ga je tako zaštititi jer je prevelik, ne postoji takva vrsta ingerencije koja može sve suhozide nadgledat u Hrvatskoj, ali to je ipak više nekakva moralna pobjeda da se mi pozivamo da je to suhozidanje zaštićeno kao znanje. Nešto ima posebni prestiž kad se možeš pozivat na UNESCO zaštitu, to ima veći prestiž i vidljivost u prostoru nego kad nema, ali da ima nekakve fizičke ili materijalne prednosti od tog UNESCA pa nije to baš tako“

„Kad sam ja vidjela da je suhozid došao na UNESCO, bila jako sretna, ne samo zbog toga jer se mi bavimo time, nego iz jednog meni bitnog razloga, a taj je što to pokazuje koliko smo mi svi slični, a ne različiti. Jer na UNESCU, to nije samo baština Hrvatske, već su tu Francuska, Cipar, Italija, Slovenija Grčka i Španjolska. Meni je bilo najbitnije je to što je pokazalo da jako puno naroda ima toga zajedničkog, to je jedna velika stvar da nam je to svima zajedničko i da smo svi zajedno i da su svi sudjelovali u tome zajedno. svi smo puno sličniji nego što mislimo.“

10. Zaključak

Cilj ovog diplomskog rada bio je istražiti povijest i djelovanje udruge Dragodid te predstaviti koje sve aktivnosti članovi udruge provode u svrhu očuvanja suhozidne baštine na području Hrvatske i Europe. Udruga je započela kao rezultat entuzijazma nekolicine studenata arhitekture koji su imali želju raditi korisne intervencije u prostoru kao dio festivala Otokultivator. Igrom sreće, upoznali su se s lokalnim meštrom koji je bio vrstan graditelj i koji ih je kroz godine podučio svemu što zna o gradnji. Tek 2007. godine udruga službeno počinje postojati s ciljem da kroz razna djelovanja poput organiziranja radionica suhozida približi to umijeće što većem broju ljudi i da ih pritom educira o vrijednosti tog umijeća. U radionicama članovi udruge postaju mentori i interpreteri baštine, ljudi koji prihvaćaju odgovornost prema posjetiteljima i volonterima da budu ispravno educirani o tehnikama gradnje u „suho“ i da kroz rad razviju iste ili slične osjećaje vrednovanja baštine kao što to posjeduju članovi udruge. Putem organiziranja radionica koje su javne, znanja i tehnike gradnje u „suho“ nastavljaju se širiti među populacijom, što osigurava ne samo njezino očuvanje kao marginalna kulturna praksa kojoj prijeti zaborav, već kao živo umijeće koje je prisutno među ljudima diljem Hrvatske i koje dan danas ima određenu svrhu, bilo ta svrha poljoprivredna, turistička, praktična, društvena, stručna ili baštinska. Kroz intervjue s kazivačima koji su svi članovi udruge dobiven je dobar uvid u motivacije i stavove članova prema samoj gradnji i baštini koji su se pokazali raznolikima. Raznolikost motivacija i percepcija povezani su i s različitim profesijama i strukama kojima se članovi bave. Zanimljivo je naglasiti da analizirajući prve motivacije članova za odlazak na radionice, baštinska komponenta ima manji udio, a većim dijelom motivacijama prevladavaju želje za druženjem, odmorom, građenjem i unapređenjem vlastite vještine gradnje. Baština se pojavljuje uglavnom kao sekundarna komponenta, što ne umanjuje njezinu vrijednost nego pokazuje prioritete pri prvom odlasku. Osjećaj vrednovanja baštine razvija se tek kasnije koji nastaje kao rezultat sudjelovanja u radionicama i interakcijom s drugim graditeljima. Edukacije i rad direktno utječu i na percipiranje same gradnje i suhozidnih objekata. Kazivači su naglasili povećano primjećivanje suhozida u krajoliku, kao i pobuđivanje znatiželje za njihovo podrijetlo. Što se tiče stavljanja umijeća gradnje u „suho na UNESCO-ov popis nematerijalne kulturne baštine, to predstavlja „krunu“ i simbol uspjeha udruge. Kazivači prema tome imaju uglavnom pozitivne stavove zbog lakše daljnje valorizacije i promicanje gradnje u „suho“, kao i efikasnije podizanje svijesti kod opće populacije. Kazivači su također natuknuli

skeptičnost prema učinkovitosti takve zaštite i njezine prave primjene u prostoru, a ne samo na službenim dokumentima.

Rad udruge Dragodid dobar je primjer kako angažiranost i marljiv rad grupe entuzijasta može pridonijeti efikasnom očuvanju nematerijalne kulturne baštine. Istraživanje odnosa ljudi i baštine je kompliciranо budući da taj odnos ovisi o mnogim faktorima poput subjektivnih doživljaja, praktične svrhe i potvrdama institucija s autoritetom nad baštinom.

11. Literatura i izvori

ANDLAR, Goran, ŠRAJER, Filip i TROJANOVIĆ, Anita. 2017. "Classifying the Medieterranean terraced landscape: The case of Adriatic Croatia". *Acta geographica Slovenica, 57/2:111-129*

BERLINER, David. 2013. "New Directions in the study of Cultural Transmission". U *Anthropological Perspectives on Intangible Cultural Heritage,* ur. Lourdes Arizpe i Cristina Amescua. New York : Springer International Publishing

BUBALO, Filip, FRANGEŠ, Grga i ŠRAJER, Filip. Ur. 2013. *Gradimo u kamenu 2. izdanje – Priručnik o suhozidnoj baštini i vještini gradnje.* Split : Slobodna Dalmacija

FALK, John. 2006. *Understanding museum visitors' motivations and learning*.

https://slks.dk/fileadmin/user_upload/dokumenter/KS/institutioner/museer/Indsatsomraader/Brugerundersoegelse/Artikler/John_Falk_Understanding_museum_visitors__motivations_and_learning.pdf

HOWARD, Peter. 2003. "*Heritage – Management, Interpretation, Identity"*. London-NewYork: Continuum

INTERPRET EUROPE. 2020. "*Fostering communities through heritage interpretation: Case studies from Western Balkan region"*. Witzenhausen: Interpret Europe

LENZERINI, Federico. 2011. "Intangible cultural Heritage:The Living Culture of Peoples". *The european Journal of International Law* 22/1: 101-120.

https://www.semanticscholar.org/paper/Intangible-Cultural-Heritage%3A-The-Living-Culture-of-Lenzerini/9163adadd5fe89956a8625a2cb1e276638339a2d

MAGLIACANI, Michaela. 2015. *Managing cultural heritage – Ecomuseum, community governance and Social accountability.* London:Palgrave Macmillain.

NIKOČEVIĆ, Lidija. 2012. "Rasprava: Kultura ili baština? Problem nematerijalnosti."U: *Etnološka tribina 35/42:*7-56

SMITH, Laurajane. 2006. *Uses of Heritage.* London-New York:Routledge.

TILKIN, Guy. Ur. 2020. *Professional Development in Heritage Interpretation - Manual.* Bilzen: InHerit.

TROJANOVIĆ,Anita. 2017.*Inventarizacija i upravljanje suhozidnom baštinom Konavala*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu

ZEBEC, Tvrtko. 2016. "Kulturna memorija, znanje i identitet: prenošenje u lokalnim zajednicama". U *The contribution of UNESCO Member states of south-eastern europe to the Implementation of the convention for the safeguarding of the Intangible cultural Heritage*, ur. Miglena Ivanova. Sofia: Regional Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in South-Eastern Europe under the auspices of UNESCO.

https://hdka.hr/2016/02/intervju-filip-srajer-udruga-dragodid-nas-je-okolis-nastao-gradenjem/(Pristup 23.7.2020.)

https://presentations.thebestinheritage.com/2012/4%20grada%20Dragodid%20%E2%80%93%20Preserving%20Dry-Stone%20Masonry%20Techniques%20of%20the%20Eastern%20Adriatic(Pristup 29.8.2020.)

http://pogledaj.to/arhitektura/otoci-su-puno-vise-od-mora-i-sunca/(Pristup 13.8.2020.)

https://www.agroklub.com/seoski-turizam/znoj-i-zuljevite-ruke-stvarali-su-terasasta-polja/18650/(Pristup 13.8.2020.)

http://www.europeanheritageawards.eu/winners/4-grada-dragodid-preserving-dry-stone-masonry-techniques-eastern-adriatic/(Pristup 4.8.2020.)

http://www.dragodid.org/polemike-treba-li-nam-zakonska-zastita-suhozida-i-kakva/(Pristup 17.8.2020.)

http://www.unesco.org.cy/Event-Informal_Expert_Meeting_on_drystone_as_an_element_of_intangible_cultural_heritage,42,EN(pristup 1.8.2020)

https://kamenjar.com/suhozid-potvrden-kulturno-dobro/(Pristup 23.7.2020.)

https://ich.unesco.org/en/RL/art-of-dry-stone-walling-knowledge-and-techniques-01393(Pristup 27.7.2020.)

http://www.dragodid.org/wp-content/uploads/2017/11/4GD_Statut.pdf(Pristup 10.8.2020.)

http://www.dragodid.org/(Pristup 23.7.2020.)

Očuvanje suhozidne baštine kroz rad udruge Dragodid

Rad se bavi istraživanjem rada i djelovanja udruge Dragodid čiji je cilj istraživanje i reaktualizacija suhozidnog graditeljstva. Predstavljena je povijest i razvoj udruge te su potom analizirane djelatnosti udruge poput suhozidnih radionica, suhozidnih prvenstava, razmjena, prikupljanje literature i podataka o tehnikama gradnje u "suho". Etnografskom metodom polustrukturiranog intervjua istražene su motivacije, stavovi i percepcije članova udruge prema gradnji u "suho" i aktivnim sudjelovanjem u organiziranju i volontiranju na radionicama.

Ključne riječi: Gradnja u "suho", baština, radionice, udruga

Preservation of dry stone wall heritage through work of Dragodid association

This thesis explores activities and actions of Dragodid association whose goal is research and re-actualization of the arts of Dry Stone walling. Association's history and development is presented and her activities like Dry stone walling workshops, Dry stone walling championships, exchanges, gathering and analysing of literature and data related to the techniques of dry stone walling. By using the ethnographic method of semi-structured interview with members of the association, this thesis explored their motivations, attitudes and perceptions toward Dry Stone walling and active participation in organizing workshops.

Key words: Dry Stone walling, heritage, workshops, association